

Teevettä, kaasumyrkkyä ja tulilaavaa

Turun vankimielisairaalan ensimmäisten potilaiden kokemukset 1911–1920 ja säilytettyjen henkilöaktien elinkaari arkistossa

Anni Ollila

Pro gradu -tutkielma

Filosofian maisteri, Suomen historia

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Maaliskuu 2024

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck –järjestelmällä

Pro gradu -tutkielma

Arkistoalan ja asiakirjahallinnan maisteriopinnot, Suomen historia

Anni Ollila

Teevettä, kaasumyrkkyä ja tulilaavaa – Turun vankimielisairaalan ensimmäisten potilaiden kokemukset 1911–1920 ja säilytettyjen henkilöaktien elinkaari arkistossa **Sivumäärät: 63s**

Tämän pro gradu -tutkimuksen tavoitteena on tarkastella, miten hallinnolliset uudistukset vaikuttivat Turun kuritushuoneen yhdistetyn Vankimielisairaalan toiminnan käynnistymiseen vuonna 1911, millaisia sosiaalisia ja tilallisia kokemuksia sen ensimmäisillä potilailla siellä oli sekä miten takavarikoidut kirjeet osana potilaiden henkilöaktia kulkivat kirjoitushetkestään arkistoitaviksi, ja lopulta päätearkistoon kaikkien nähtäville. Tutkimuksen pääpaino on potilaiden kirjoittamissa kirjeissä, jotta heidän oma äänensä tulee kuuluviin osana vankimielisairaalan toiminnan kokemisen historiaa, viranomaisten ja henkilökunnan äänen sijasta. Kirjeiden päiväykset sijoittuvat aikavälille 1911–1920.

Lähteenä toimivat Turun vankimielisairaalan arkiston FA:1 Sairaskertomukset -sarjan henkilöaktien välistä löytyneet, vuosina 1911–1912 sisäänkirjattujen potilaiden kirjeet, joita analysoin lähiluvun avulla. Nämä asiakirjat olivat jo luontihetkellään hyvin arkaluontoisia, sillä tutkittavat kuuluvat sekä vankien että mielisairaaksi luokitellun marginalisoituihin ryhmiin. Tutkielmaa täydentää aikaisempi tutkimus ja kirjallisuus, joka liittyy Kakolan, mielisairaaloitten ja vankeinhoidon historiaan sekä tutkimuksen ja arkistoinnin etiikkaan. Keskeisiä tutkimuksen kannalta ovat myös rikoslaki, Vankeinhoito- ja Lääkintöhallituksen ohjeistukset sekä Vankimielisairaalan vuoden 1912 johtosääntö.

Tutkimus osoittaa, että potilaiden sosiaaliset suhteet näkyvät sekä ulospäin kotiinpäin lähetetyissä kirjeissä että sisäänpäin henkilökunnalle lähetetyissä kirjeissä. Sensuuriin pysähtynyt kirjeenvaihto, kirjoittamattomat kirjeet ja tekemättömät vierailut aiheuttivat myös pelkoa potilaalle siitä, että kotona hänet olisi jo unohdettu. Potilaiden tilalliset kokemukset eivät niinkään löydy fyysisen ympäristön kuvailusta, vaan kokemuksia löydettiin omasta arjesta ja terveydentilasta. Sairaus koettiin kehollisten tunteiden kautta ja mielisairaus nähtiin ulkopuolisten tekijöiden aiheuttamana. Vangin ja mielisairaalan leimasta huolimatta vankimielisairaalan potilaat elivät omassa ympäristössään arkeaan ja ylläpitivät ihmissuhteitaan aivan kuten muutkin aikansa ihmiset. Vaikka kirjetutkimuksen haasteena on mahdollisuus tavoittaa vain pieni osa tutkittavien ajatuksista, säästyneet kirjeet ovat tässä kohtaa tutkijan ainut tapa saavuttaa heidän henkilökohtaisia kokemuksia. Laitoksen ja henkilökunnan äänen sijasta esiin nousee yksilö, hän joka oikeasti koki Vankimielisairaalan alkuvuodet potilaan näkökulmasta.

Avainsanat: arkistot, arkistotiede, elinkaari, etiikka, historia, Kakola, kirjetutkimus, potilaskirjeet, vankimielisairaala

Sisällysluettelo

1	Johdanto	4
1.1	Tutkimuskysymykset ja -menetelmät	5
1.2	Lähteet	7
1.3	Aikaisempi tutkimus	11
1.4	Tutkimuksen eettisyys	14
2	Hallinto vankimielisairaalan perustamisen taustalla	18
2.1	Vankeinhoidon uudistus	18
2.2	Henkilökunnan näkemys potilaista	23
3	Potilaiden sosiaaliset kokemukset	26
3.1	Suhteet ulkomaailmaan	26
3.1.1	”Mielessäni olet aina muistoissani – Potilaiden rakkaussuhteet	26
3.1.2	”Ei tiennyt hellä äiti minua kanneskellessaan” – Yhteys perheeseen	30
3.1.3	”Lienenkö jo kaikilta unhoitettu” – Läheisten hiljaisuus	32
3.2	Suhteet talon sisällä	34
4	Potilaiden tilalliset kokemukset	40
4.1	Fyysinen tila	41
4.2	Sairausten kokemus	44
5	Henkilöaktien elinkaari TVMSA:n arkistossa	49
5.1	Aktiivi- ja passiivivaihe	51
5.2	Historiallinen vaihe – arkiston ja tutkijan rooli	53
6	Loppupäätelmät	58
	Lähteet	60

1 Johdanto

On ihmisillä ystäviä, joita onni kohtelee. Waan linnan kolkon asukkaita, niitä harvat muistelee. Nyt painan mä pääni kalteriin kiinni ja kylkeni kylmän huoneen. Ja mitä varten sä Luoja mun loit? Siitä kannan mä kyynelen tuoneen.¹

Näin kirjeensä veljelleen päätti Kaarle, joka kirjattiin sisään Turun Kakolaan perustetun vankimielisairaalan toiminnan käynnistymisen ensimmäisenä päivänä 13. marraskuuta 1911. Hän oli yksi niistä kolmestatoista mielisairaaksi luokitellusta vangista, jotka kirjattiin sisään vankilan ensimmäisen toimintavuoden aikana, ja joilta on säilynyt kirjeitä osana potilaasta arkistoitua henkilöaktia² Turun vankimielisairaalan arkistossa (TVMSA). Säilynyt kirje on myös yksi niistä, jotka eivät koskaan saavuttaneet vastaanottajaansa. Lähtevät kirjeet kulkivat aina lääkärin sensuurin kautta ja epäsoviviksi katsotut kirjeet arkistointiin talteen lähettämisen sijasta.

Rikoslaissa eroteltiin ensimmäisen kerran mielisairaajat ja tavalliset vangit toisistaan vuonna 1889. Sitä ennen psyykkisesti sairaiksi todettuja vankeja hoidettiin tavallisissa vankiloissa.³ Nyt rikoslaki määräsi, että fyysisesti ja mieleltään sairaille vangeille oli annettava vankilassa tarvittava hoito. Jo vuonna 1898 tehdyssä mietinnössään vankeinhoitokomitea ehdotti, että vankiloihin tulisi rakentaa erillinen lisäosansa ”kriminaalihuuruja varten”, sillä mielisairaajat tulisi ohjata vankilan sijasta mielisairaalaan. Tavallisen mielisairaalan ei katsottu olevan hyvä paikka vangeille, sillä karkaaminen oli helppoa ja muut potilaat joutuisivat tällöin rikollisten kanssa tekemisiin.⁴

Suomen ensimmäistä vankimielisairaala suunniteltiin ensin Helsingin kuritushuoneen yhteyteen, mutta lopulta Turun kuritushuoneella laskettiin olevan enemmän hoidon tarpeessa olevia potilaita.⁵ Rakentaminen käynnistyi pääosin vankityövoimalla keväällä 1905 sairaaloiden suunnitteluun erikoistuneen arkkitehdin Ernst Kranckin piirustusten sekä hanketta johtavan arkkitehti Stefan Michailowin toteutuksen pohjalta. Graniittinen

¹ FA:1 38/1911 TVMSA.

² Arkistoalan sanastoon kuuluva akti tarkoittaa muodostettua kokonaisuutta, joka koostuu samaa asiaa koskevista arkistoiduista ja analogisista asiakirjoista. Ks. esim. <https://portti.kansallisarkisto.fi/fi/arkistoalan-sanasto/akti>

³ Hakamäki 2016, 231.

⁴ Lahtinen & Salminen 2014, 31–32.

⁵ Vuonna 1902 tehdyn selvityksen mukaan mielisairaalahoitoa tarvitsevista vangeista 31/48 oli sijoitettuna Turkuun. Ks. Ranta 1979, 12; Hakamäki 2016, 32.

vankimielisairaalarakennus nimeltään ”Annes”⁶ muureineen valmistui Turun Kakolanmäelle 1908.⁷ Ensimmäiset potilaat otettiin sisään syksyllä 1911.

Kuva 1. Kakolan vankimielisairaala. Lähde: <https://www.senaatti.fi/valtion-kiinteistot/myytavat-kohteet/myynnin-referenssit/referenssi/kakolan-vankimielisairaala/>

1.1 Tutkimuskysymykset ja -menetelmät

Aiheenani on Turun kuritushuoneeseen yhdistetyn mielisairaalan⁸ (1911–1968) ensimmäisten potilaiden kokemukset heiltä takavarikoitujen kirjeiden näkökulmasta ja heistä arkistoitujen henkilöaktien elinkaari Turun vankimielisairaalan arkistossa. Koska tutkimuksen kohteena ovat ensimmäiset potilaat, ajallinen rajausta kohdistuu ensimmäisenä toimintavuotena 1911–1912 sisään otettuihin ja kirjeitä kirjoittaneisiin potilaisiin. Näiden henkilöakteihin sisältyvien asiakirjojen laatimisesta on kulunut yli sata vuotta, joten pääsy niihin on muuttunut julkiseksi.⁹ Luontihetkellään asiakirjat ovat olleet arkaluontoisia, sillä ne käsittelevät kahteen

⁶ Latinan sana *annex* tarkoittaa lisärakennusta.

⁷ Lahtinen & Salminen 2014, 34.

⁸ Mielisairaala toimi ensin nimellä Turun kuritushuoneeseen yhdistetty mielisairaala. Se itsenäistyi kuritushuoneesta omaksi yksikökseen, vankimielisairaalaksi vuonna 1925. Käytän tässä työssä selkeyden ja yksinkertaisuuden vuoksi sanaa vankimielisairaala puhuessani kuritushuoneeseen yhdistetystä mielisairaalaista.

⁹ JulkL 24 §1 mom 28 50/100 v

eri marginaaliryhmään kuuluvia henkilöitä: kyseessä ovat paitsi rikoksestaan tuomitut, myös mielisairaiksi luokitellut henkilöt, jolloin asiakirjojen eettinen säilytys ja käyttö ovat arkiston ja tutkijan näkökulmasta erityisen keskeisessä asemassa.

Tässä tutkimuksessa tarkastelen, miten hallinnolliset uudistukset vaikuttivat vankimielisairaalan toiminnan käynnistymiseen, millaisia sosiaalisia ja tilallisia kokemuksia sen ensimmäisillä potilailla siellä oli sekä miten takavarikoidut kirjeet osana potilaiden henkilöaktia kulkivat kirjoitushetkestään arkistoitaviksi, päätyen lopulta päätearkistoon kaikkien nähtäville. Tutkimuksen pääpaino on potilaiden kirjoittamissa kirjeissä, jotta heidän oma äänensä tulee kuuluviin osana vankimielisairaalan toiminnan kokemisen historiaa, viranomaisten ja henkilökunnan äänen sijasta.

Tutkimukseni teoreettinen viitekehys muodostuu arkistotieteen ja laadullisen historian tutkimuksen rajapinnalle. Olen jakanut kirjeiden analysoinnin kahteen pääteemaan, potilaiden sosiaaliin ja tilallisiin kokemuksiin. Kirjeiden analysoinnin käytännön menetelmänä toimii lähiluku. Lähiluvulla tarkoitan, että olen käynyt kirjeet yksityiskohtaisesti läpi ja poiminut käsiteltäväksi tekstipätkiä, joissa puhutaan tutkimuksen kannalta olennaisista teemoista. Lähiluvun käyttö yhdistyy omiin eettisiin valintoihini tutkijana siitä, miten annan tutkimuskohteilleni mahdollisimman autenttisen äänen, ja silti jättäen pois kaikista loukkaavimmat ihmisiin kohdistuvat sanavalinnat tai tekstipätkät, joilla hakisin tutkimukseeni ainoastaan viihdearvollista sisältöä.

Henkilöaktien elinkaarta tutkin perinteisen elinkaarimallin avulla, jossa asiakirjan elinkaari nähdään sen aktiivi-, passiivi- ja historiallisen vaiheen kautta. Avaan tätä metodologia tarkemmin viimeisessä käsittelyluvussa. Tarkastelun keskiössä ovat henkilöakteista löytyvät potilaiden henkilökohtaiset kirjeet, minkä takia eettiset kysymykset kulkevat arkistonmuodostamisen mukana sen eri elinkaaren vaiheissa. Kun potilaiden oma ääni on saatu esille kirjeiden kautta, reflektoin tutkijan ja arkistoalan ammattilaisen näkökulmasta eettistä säilyttämistä läpi asiakirjojen koko elinkaaren.

Ensimmäisessä käsittelyluvussa perehdyn vankimielisairaalan perustamistarpeen taustoihin ja vankeinhoidon hallinnollisiin uudistuksiin. Samalla esiin nousevat virkamiehet, jotka toimivat uudistusten ja vankimielisairaalan alun toiminnan takana. Toisessa ja kolmannessa käsittelyluvussa siirryn käsittelemään potilaiden kirjeitä, joita analysoin teemoittain

sosiaalisten ja tilallisten kokemusten näkökulmista. Sosiaalisilla suhteilla tarkoitan potilaiden suhteita sekä ulkomaailmaan että vankimielisairaalan sisällä. Tilallisella kokemuksella tarkoitan sekä vankimielisairaalan fyysisen tilan kokemusta, että heidän henkiseen tilaansa liittyvien sairauden kokemuksia. Viimeisessä käsittelyluvussa tarkastelen kirjeitä osana potilaiden henkilöaktia ja asiakirjojen elinkaarta lähtien arkistonmuodostamisesta niiden tutkimuskäyttöön asti. Lopuksi teen yhteenvedon tutkimuksen pääkohdista.

1.2 Lähteet

Mielenterveyttä tarkastelevaa tutkimusta on viimeisinä vuosikymmeninä tehty paljon, mutta vankimielisairaalan potilaiden omia kirjeitä ei näin varhaiselta ajalta ole vielä tutkittu. Potilaiden omaa ääntä ja kokemusta etsittäessä tutkimuksissa on turvauduttu muun muassa henkilöaktien sairaskertomuksiin, joissa potilasta on tutkittu haastattelumaisesti. Tämä on ongelmallista siinä suhteessa, että tieto on henkilökunnan kirjaamaa ja suodattamaa eikä siten heijasta potilaan itsensä kirjaamia kokemuksia. Sairaskertomusten yhteyteen takavarikoidut kirjeet sen sijaan mahdollistavat kokemusten kuvauksen potilaan omasta näkökulmasta.¹⁰

Alkuperäislähteenäni ovat ensimmäisen vuoden eli vuonna 1911–1912 sisäänotettujen ja kirjeitä kirjoittaneiden potilaiden asiakirjat, painottuen heidän henkilökohtaisiin kirjeisiin, jotka on arkistoitu henkilöaktin väliin. Henkilöaktit kuuluvat Turun vankimielisairaalan arkisto -kokonaisuuteen ja Fa Sairaskertomukset -sarjaan arkistotunnuksella Fa:1.

Sisäänotettujen vankien henkilöakteja on ensimmäiseltä toimintavuodelta yhteensä 55 kappaletta, joista kirjeitä löytyy kolmeltatoista henkilöltä. Nämä kolmetoista potilasta antavat tälle tutkimukselle äänen, kun tarkastellaan heidän henkilökohtaisia kokemuksiaan uudesta arjestaan, sairauksistaan sekä heidän sosiaalisista suhteistaan vankilan ulkopuolella ja sen sisällä.

Sairaskertomusten henkilöakti sisältää pääosin vangin henkilötiedot, keisarin julistuksen sairasmielisten hoidosta, vankimielisairaalaan siirron anomukseen liitetyn viranomaislomakkeen, lääkärin vastaukset anomukseen, otteen rangaistusluettelosta, vangin omia kirjeitä, vangin tilaa seuraavan kalenterin sekä kuvauksen nykyisestä mielentilasta. Samoista asiakirjapohjista huolimatta asiakirjat ovat yksilöllisiä riippuen vastaajasta ja

¹⁰Ks. esim. Ahlbeck-Rehn 2006.

kirjaajasta sekä siitä mitä kaikkea vangista on päätetty kirjasta. Tässä tutkimuksessa olen analyysiä varten rajautunut käyttämään potilaiden omia kirjeitä yksilön saavuttamiseksi, sillä kaikki muut henkilöaktiin kuuluvat asiakirjat ovat viranomaisten ja henkilökunnan kirjoittamia. Nämä asiakirjat säilytettiin arkistossa, josta vastasi vankimielisairaalan lääkäri.¹¹ Kirjeet ovat siis olemassa, koska eivät läpäisseet sensuuria. Kirjesensuuria ovat tutkineet muun muassa Sonja Hagelstam ja Ilari Taskinen teoksessa *Kirjeitä sodasta* (2015) artikkelissa *Postisensuuri, vaikeneminen ja etulinjan kokemukset sota-ajan kirjeissä*.

Menneestä kirjeenvaihdosta on säilynyt vain pieni osa, mutta niiden kautta voidaan saada arvokkaita vaikutelmia ihmisten sosiaalisista suhteista, ajatusmaailmasta sekä menneisyyden viestinnästä.¹² Kirjeet paitsi dokumentoivat historiaa, myös välittävät menneiden ihmisten tunteita tulevaisuuden lukijoille. Arkistot ovat tärkeässä roolissa kirjemateriaalia tutkittaessa ja kirjeitä aineistonaan käyttävä tutkija voi joutua etsimään kirjemateriaalia useammasta kuin yhdestä arkistosta joutuen samalla tutustumaan arkistointimenetelmiin ja -periaatteisiin.¹³ Kirjeaineistoa voi löytyä myös yllättävistä paikoista ja vahingossa, kuten tässä tutkimuksessa kävi löytäessäni kirjeitä vankimielisairaalan sairaskertomuksiin tutustuessa.

Kirjetutkijan on tärkeätä tiedostaa, miten ja miksi kirjeaineisto on säilynyt. Kirjeiden säilymiseen arkistossa vaikuttaa esimerkiksi se, onko kirjoittaja itse valikoinut säilytettävät kirjeet, vai onko joku ulkopuolinen taho valikoinut säilytettävän aineiston joko arkistonmuodostajan suunnittelun tai sattumanvaraisuuden kautta. Pienen kokoelman kohdalla tutkija ottaa vastaan kaiken mitä on saatavilla, kun taas ison kokoelman kanssa hän joutuu usein tekemään valintoja siitä, mitä tutkia tai jättää tutkimatta.¹⁴

Vankimielisairaalan potilaiden kohdalla kirjeitä on säilynyt sen verran niukasti, että tutkijana olen ottanut mukaan koko säilyneen kirjeaineiston lukuunottamatta vankimielisairaalan johtokunnalle ja ulkopuolisille viranomaisille kuten tuomareille, papeille, prokuraattoreille ja vankeinhoitohallitukselle lähteneitä kirjeitä sekä omaelämäkerrallisia kirjoituksia. Perustelen tätä rajauspäättöstä sillä, että johtokunnalle ja viranomaisille kirjoitetut kirjeet toistavat samoja teemoja potilaan kokemasta epäoikeudenmukaisuudesta tuomatta siinä kohtaa tutkimukseen

¹¹ Ranta 1979, 32.

¹² Lahtinen et al. 2011, 10.

¹³ Lahtinen et al. 2011, 19.

¹⁴ Lahtinen et al. 2011, 19.

mitään uutta. Omaelämäkerralliset tekstit taas ovat yleensä potilaan omia tarinointia tai runoja, jotka eivät konkreettisesti liity omiin kokemuksiin vankimielisairaalaan. On myös tärkeä muistaa, että potilas ei ole itse arkistoinut tai valikoinut säilytettäviä kirjeitä, vaan kirjeiden arkistoinnin valta on ollut vankimielisairaalan henkilökunnalla.

Kirjekokoelmille on tyypillistä aineiston sirpaleisuus ja yksipuolisuus. Siksi myös tutkimuksen kohteena oleva kokoelma on keinotekoinen ja jää historiantutkijan näkökulmasta epätäydelliseksi. Se ei ole ollut sellaisenaan olemassa aktiivisen kirjeenvaihdon aikaan, vaan on muodostunut sellaiseksi vasta arkistointivaiheessa. Kirjeen funktio on kommunikoida lähettäjältä vastaanottajalle, mikä erottaa henkilön tavan kertoa arjestaan ja tunteistaan esimerkiksi päiväkirjaan verrattuna. Myös vastaanottaja on merkittävässä asemassa siinä, miten ja mitä kirjoitetaan. Kirje tuotetaan tiettyyn tarkoitukseen, tietyssä hetkessä ja tilanteessa. Kirjeitä tulkittaessa on huomioitava sen syntykonteksti ja tarkoitus, mutta se myös mahdollistaa ainutlaatuisen näkökulman kirjoittajan ympäristöön ja kirjoituksen ajankohtaan.¹⁵

On muistettava, että kirjeet eivät kerro ihmisistä, ajatuksista ja tunteista sellaisenaan, sillä kirjoittaja lisää, poistaa, jäsentää ja karsii kertomaansa. Prosessi voi olla tietoinen ja laskelmoiva, mutta siihen vaikuttavat myös satunnaiset tekijät, kuten kirjoittajan tunnetila, toiveet sekä kirjeen kirjoittamisen aikana vallitsevat konventiot. Kirjeestä on mahdollista löytää yksilön identiteetti, mutta se voidaan saavuttaa vain tietystä tulkintakulmasta ja yleensä kirjoittaja on esittänyt asiat itselleen keskeisellä tai edullisella tavalla.¹⁶ Esimerkiksi tässä tutkimuksessa potilaat antavat kirjeissään toisenlaisen kuvan omasta terveydestään ja syyllisyydestään verrattuna viranomaisten laatimiin asiakirjoihin. Kirjeiden tulkinta on tutkimuksen kannalta haastavaa, sillä sen suhde kirjoittajaan ja ympäröivään todellisuuteen on representatiivinen. Kirjeessä on myös kyse itsensä esittämisestä eli performanssista. Kirjeet viittaavat syntykontekstiinsa ja kirjoittajaansa, mutta ne eivät ole suora heijastuma todellisiin tunteisiin, tilanteisiin ja kokemuksiin.¹⁷

Tutkijan tekemien tulkintojen rajat muodostuvat kirjeiden intertekstuaalisuudesta, kun kirjeessä viitataan aiemmin keskusteltuun ja asioihin, jotka tapahtuvat kirjemaailman

¹⁵ Lahtinen et al. 2011, 20.

¹⁶ Lahtinen et al. Vehkalahti 2011, 21–22.

¹⁷ Lahtinen et al. 2011, 22.

ulkopuolella. Niistä voi puuttua tutkijan näkökulmasta olennaisia asioita, mikä väistämättä antaa tutkimukselle rajoituksia. Kirjeitä lukiessa joudutaan pohtimaan suhdetta menneisyyden ihmisiin sekä tutkinnan eettisyyttä, sillä tutkijalla on valta päättää, mitä aineistosta julkaistaan ja millä tavalla.¹⁸

Vankilaan saatu kirje toi tietoa ulkopuolisesta maailmasta ja osoitti sen, että vanki kuului ja hänet muistettiin edelleen omassa yhteisössään. Kirjeet olivat ainoa tapa keskustella, ylläpitää ihmissuhteita ja hoitaa asioita rajoitettujen tapaamisten lisäksi.¹⁹ Tämän vastakohtana voi nähdä sairaalahenkilökunnan tulkinnat, joissa ei ole itse ihminen vaan tulkinta, likiarvo hänestä. Potilaskertomuksilla ei ole valtuutta määrittää ihmistä kokonaisuudessaan.²⁰ Tämä oli yksi syy, miksi vankimielisairaalan potilaita tutkiessani mielenkiinto kääntyi lopulta potilaista tehdyistä sairaskertomuksista heidän itsensä kirjoittamiin kirjeisiin.

Tälle tutkimukselle äänensä ovat antaneet ensimmäisenä toimintavuotena sisäänotetut August, Kustaa, Juho R., Juho V., Karl K., Karl E., Kaarle, Karl L., Juho W., Frans, Erik, Johan H. ja Johan T. Tiedostan analyysiä tehdessäni, että heiltä säilytetty kirjeenvaihto on vain pieni osa heidän todellista kirjeenvaihtoaan. Sen pohtiminen, miksi juuri nämä kirjeet ovat jääneet sensuuriin, ei kuitenkaan ole tämän työn kannalta mielekästä, sillä se kertoo enemmän laitoksen ja henkilökunnan vallankäytöstä kuin potilaan omasta valinnasta. Tiedostan myös, että käsinkirjoitus, mahdolliset kirjoitusvirheet ja ajan tapa puhua tuovat omat haasteensa kirjeiden lukemiseen, joten olen saattanut tehdä virheitä tulkintaa tehdessäni. Olen pyrkinyt kirjoittamaan esimerkit potilaan puhetapaa kunnioittaen, mutta korjaten selkeät kirjoitusvirheet.

Tutkimuksen 13 esimerkkihenkilöä on otettu sisään aikavälillä 2.10.1911 – 13.5.1912 ja heidät on kirjattu ulos aikavälillä 30.3.1912 – 21.1.1920. Iältään he ovat 19-48 -vuotiaita. Naimattomia heistä on 10, naimisissa 2 ja yhdelle ei tätä tietoa ole kirjattu. Syitä tuomioille on kirjattu murhasta, murhan yrityksestä, pahoinpitelystä, ryöstöstä, varkaudesta, viranomaisten erehdyttämisestä ja kahtatoista vuotta nuoremman makaamisesta. Erityisesti varkaudet korostuvat aineistosta, sillä niitä on merkitty kahdeksalle kolmestatoista esimerkkihenkilöstä.

¹⁸ Lahtinen et al. 2011, 23–24.

¹⁹ Tornioja-Latola 2011, 329–330.

²⁰ Parhi 2019, 10.

Diagnooseiksi potilaille on henkilöakteihin kirjattu psychosis manicodepressiva (kiihkomasennustila), insania epileptica (epileptinen hulluus), hebephrenia²¹, paranoia (harhamielisyys), imbecillitas alcoholism, dementia praecox (nuoruuden tylsistyminen), dementia praecox katatonian²² ja kahdelle dementia praecox paranoia. Diagnoosi on jätetty kirjaamatta neljälle potilaalle. Ne, joille on kirjattu sairauden puhkeamisen syytä, mielisairauden puhkeamisen takana on useimmissa tapauksissa katsottu olevan alkoholin käyttö, vankilaelämä ja perinnölliset taipumukset.

1.3 Aikaisempi tutkimus

Saara Jäntti, Kirsi Heimonen, Sari Kuuva, Karoliina Maanmieli ja Anu Rissanen ovat tutkineet mielisairaalamuistoja kulttuurisen mielenterveyden näkökulmasta teoksessaan *Kokemuksia mielisairaalaista — Muistoihin kaivertuneet tilat* (2022). He korostavat teoksessaan kulttuurisen mielenterveystutkimuksen tärkeyttä tutkia mielisairaita ja psykiatria historiallisesti sekä sosiokulttuurisesti muotoutuvien hoitokäsitysten ja -käytäntöjen yhdistelmänä sekä eri asemissa olevien ihmisten kohtaamispaikkana.²³

Jäntti, Heimonen, Kuuva, Maanmieli ja Rissanen käyttävät tutkimuksen aineistona kerättyjä, ihmisten omakohtaisia muistoja mielisairaaloista. Sairaanhoidon ammattilaisten tekemien kirjauksien sijasta he haluavat tuoda esiin muistelijoiden oman äänen, mikä tuo tarkasteluun kokemuksellista näkökulmaa ja kertoo siitä, miten mielisairaalaan liittyvää menneisyyttä muistetaan. He nostavat huomionarvoiseksi sen, että kirjatut diagnoosit näyttelevät useimmissa muistoissa hyvin pientä osaa, jos niitä on mainittu ollenkaan. Diagnoosien sijasta kerronta keskittyy tunteisiin, tunnelmiin, aistikokemuksiin, ihmisten välisiin suhteisiin ja ympäristöön.²⁴ Myös oma tutkimukseni aineisto perustuu kirjeisiin kerättyjen muistojen sijasta, mutta tastalla on sama idea saavuttaa potilaiden kokemukset heidän sanojensa kautta, eikä sen kuvan kautta mitä viranomaiset ovat heistä kirjanneet.

²¹ Hebefreeninen skitsofrenia on yksi skitsofrenian muoto.

²² Neuropsykiatrinen oireyhtymä, esiintyy yleensä affektiivisten ja psykoottisten häiriötilojen yhteydessä.

²³ Jäntti et al. 2022, 14.

²⁴ Jäntti et al. 2022, 17.

Jutta Ahlbeck-Rehn on käyttänyt mielisairaalan potilasasiakirjoja lähteinään käsitellessään Seilin sairaalan naispotilaita väitöskirjatutkimuksessaan *Diagnostisering och disciplinering. Medicinsk diskurs och kvinnligt vansinne på Sjalö hospital 1889–1944* (2006).

Sairaskertomuksia lähteenään on käyttänyt myös Petteri Pietikäinen teoksessaan *Kipeät sielut – Hulluuden historia Suomessa* (2020). Pietikäinen näkee sairaskertomuksissa moniäänisyyden, sillä niissä voi olla lääkärien lisäksi kuultavissa myös potilaan, hänen omaistensa, lähiyhteisön sekä muiden viranomaisten äänet.²⁵ Hän pyrkii potilaskertomuksia käyttämällä lisäämään ihmisten kiinnostusta, myötätuntoa ja ymmärrystä mielenterveyspotilaita kohtaan. Hän pitää mielisairaaloiden potilasarkistojen tutkimusta tärkeänä, sillä niissä on tietoa paitsi ihmisten kärsimyksestä, myös keinoista, joita on tehty kärsimyksen lieventämiseksi.²⁶

Vankilasta lähetettyjen kirjeiden sensuuria on tarkastellut muun muassa Jaana Tornioja-Latola artikkelissaan *Sisarelta sisarelle – Elvi Sinervon jatkosodan aikaiset kirjeet vankilasta Sylvi-Kyllikki Kilvelle ja Aira Sinervolle*. teoksessa *Kirjeet ja historiantutkimus* (2011), jonka ovat toimittaneet Maarit Leskelä-Kärki, Anu Lahtinen ja Kirsi Vainio-Korhonen.

Turun Vankimielisairaalan kirjeitä myöhemmältä ajalta on tutkinut Suvi Takatalo kulttuurihistorian pro gradussaan *Kirjeitä murheiden luostarista: Mielen sairaudet ja potilaana olo Vankimielisairaalaan vuosina 1925-1939 hoidettavaksi otettujen miesten kirjeissä*. (2021) Hän käsittelee tutkimuksessaan, miten potilaat kirjoittivat potilaana olosta ja mielen sairauksista vuosina 1925-1939. Tämä on ainut tutkimus, jossa on aikaisemmin käytetty lähteenä Kakolan vankimielisairaalan potilaiden kirjoittamia kirjeitä.

Arkaluontoisia aineistoja arkistotyön näkökulmasta on tutkinut muun muassa Jere Markkanen Suomen historian pro gradussaan *Arkistot lastemme parhaaksi?: Kotkan kaupungin lastensuojeluarkistojen muodostuminen 1920–1939*. (2020) Hän käsittelee työssään Kotkan kaupungin vuosina 1920-1939 kirjattujen lastensuojeluasiakirjojen muotoutumista arkistoksi, tarkastelee asiakirjoihin liittyviä tiedonmuodostuksellisia kysymyksiä ja käsittelee varhaisten lastensuojeluarkistojen merkityksiä yksilöille, tutkijoille ja yhteiskunnalle. Lähteenään Markkanen käyttää lastensuojelutoimintaan liittyviä lautakuntien arkistoja.

²⁵ Pietikäinen 2020, 18.

²⁶ Pietikäinen 2020, 25.

Käytän työssäni Kakolan historiaan, mielisairaaloihin sekä historiantutkimuksen ja arkistotyön etiikkaan keskittyvää tutkimuskirjallisuutta. Keskeisiä Kakolaan liittyviä teoksia työni kannalta on Mauri Rannan *Vankimielisairaalan historiikki* (1979), Rauno Lahtisen ja Anu Salmisen *Kakola - vankilan tarina* (2014), Harri Hakamäen *Kakolan vankila 1856-2007* (2016) sekä yleisesti Suomen vankeinhoitoa käsittelevä *Suomen vankeinhoidon historiaa – osa 1 Katsauksia vankeinhoidon kehitykseen* (1981), jonka on toimittanut Elina Suominen. Kirjeiden käytöstä tutkimuksessa keskeisempänä teoksena toimii *Kirjeet ja historiantutkimus*, jonka ovat toimittaneet Maarit Leskelä-Kärki, Anu Lahtinen ja Kirsi Vainio-Korhonen.

Keskeisiä tutkimusetiikkaan liittyviä teoksia ovat Arja Kuulan *Tutkimusetiikka – Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys* sekä Jaana Hallamaan, Veikko Launiksen, Salla Lötjösen ja Irma Sorvalin toimittama *Etiikkaa ihmistieteille* (2006). Arkistotieteen näkökulmasta keskeisimpänä teoksena on Pekka Henttosen *Johdatus asiakirjahallinnan tutkimukseen* (2023), joka avaa arkistoteorian ja asiakirjahallinnan perusteita.

Henkilökohtaisten kirjeiden tulkinta liittyy olennaisesti myös kokemushistorian tutkimuskenttään, johon olen perehtynyt tutkimuksen taustalla. Kokemushistoriaa ovat tutkineet muun muassa Johanna Annola teoksessa *Lived institutions as history of experience* artikkelissaan *The experience of prison in finnish female inmates letters from 1880s to the 1900s*. (2023) ja Ville Kivimäki teoksessa *Eletty elämä* artikkelissaan *Reittejä kokemushistoriaan. Menneisyyden kokemus yksilön ja yhteisön vuorovaikutuksena*. (2019)

Kirjeaineistojen primäärikäytön jälkeistä elinkaarta ja niiden eettisiä haasteita on tutkinut Johanna Nylund kansatieteen pro gradussaan *Päiväkirja- ja kirjeaineistojen primäärikäytön jälkeinen elinkaari ja eettiset haasteet* (2018). Hän käyttää lähteinään 1900-luvulla tuotettujen kirje- ja päiväkirja-aineistoin alkuperäisen käyttötarkoitukset jälkeisiä elinkaaren vaihteita, ja tarkastelee, millaisia eettisiä haasteita aineistojen omistajat, tutkijat ja arkistoalan ammattilaiset kohtaavat näiden kanssa. Arkaluontoisia kirjeitä on käsitelty myös Kaisa Vehkalahti kulttuurihistorian väitöskirjassaan *Daughters of Penitence. Vuorela State Reform School and the Construction of Reformatory Identity, 1893–1923* (2008).

1.4 Tutkimuksen eettisyys

Historiantutkimukseen ja arkistotyöhön vaikuttava uudistunut, vuonna 2024 voimaanastunut laki sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasasiakastietojen käsittelystä 703/2023²⁷, herättää kysymyksen siitä, ovatko tutkimuksessa käytetyt sairaskertomukset miellettäviä potilasasiakirjoiksi. Lain 4. momentin mukaan "Sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastiedot ovat pysyvästi salassa pidettäviä". Salassa pidettävät potilas- ja asiakasasiakirjat arkisto voi antaa tieteellisen tutkimuksen käyttöön, mutta silloin on huomioitava haettava tutkimuslupa ja aineiston anonymisoinnin merkitys.

Tämän tutkimuksen kannalta olen lakia tulkinnut niin, että kirjeet jäävät salassapidettävien asiakirjojen ulkopuolelle, vaikka ne ovat sairaskertomukset-nimisessä arkistoyksikössä ja henkilöaktissa. Näin on tulkinnut myös Kansallisarkisto, joka on vapauttanut sadan vuoden takaa laaditut henkilötiedot vapaasti käytettäviksi. Tämä on tärkeää nostaa esille, sillä Kansallisarkisto ei heti pysty reagoimaan laeissa tapahtuviin muutoksiin, sillä esimerkiksi Astiasta löytyvien sosiaalihuollon aineistojen ja potilasasiakirjojen käyttörajoituksia ei ole korjattuna uuden asiakastietolain mukaiseksi.

Olen valinnut käyttäväni vankimielisairaalaan siirretyistä vangeista termiä potilas, sillä vaikka he saapuivat vankimielisairaalaan suorittamaan tuomiotaan, heistä tuli ensisijaisesti hoidettavia potilaita mielisairaalan puolelle siirryttäessä. Sairaskertomusten asiakirjoissa viranomaiset käyttävät termiä vanki. Käytän vangeista etunimeä ja samannimisten kohdalla lisäksi sukunimen ensimmäistä kirjainta, sillä he ovat vangin ja mielisairaalan rooleistaan huolimatta yksilöitä numeroitujen asiakirjojen sijasta.

Yhtä ainoa ja oikeaa tutkimusetiikan pohjaa ei ole olemassa, vaan eettiset ohjeet muokkautuvat tiedeyhteisöjen mukana. Tutkijan on noudatettava valmiiksi annettuja lakeja ja yhteisön ohjeita sekä tapauskohtaisesti tehtävä omat päätöksensä. Tieteellisen historiantutkimuksen perustana on lähdekritiikki eli aineiston edustavuuden ja luotettavuuden arviointi, sen tiedon ymmärtäminen ja tulkitseminen sekä tulkinnan hyödyntäminen historiallisen kokonaiskuvan oikeudenmukaisessa ja tasapainoisessa hahmotuksessa. Tämä korostaa historioitsijoiden ammattitaidon ja -moraalin merkitystä tutkimusta tehdessä.²⁸

²⁷ Laki sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastietojen käsittelystä
<<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2023/20230703>> Viitattu 30.4.2024

²⁸ Meinander 2016, 64.

Tieteenä historiantutkimus jakaantuu tietosuoja-asioissa kahtia, sillä lainsäädännössä kuolleiden henkilötiedoille ei ole taattu tietosuojaa: vuoden 2018 tietosuoja-asetusta ei sovelleta kuolleisiin henkilöihin. Lainsäädännöllä pyritään turvaamaan ihmisille yksityisyydensuoja heidän eläessään sekä sen jälkeen erikseen määriteltyksi ajaksi.²⁹ Tutkimuksen kriittisestä luonteesta huolimatta tavoitteena on selittää ja ymmärtää tutkittavaa, ei halventaa tai tuomita tutkittavien ryhmää.³⁰

Tutkimuksessa tapahtunut eettinen käänne mahdollistaa, että tutkija ei vain kyseenalaista ja tee läpinäkyväksi menneisyyden valtasuhteita, mutta antaa äänen ihmisille, jotka aikanaan jäivät näkymättömiksi ja alisteisiksi.³¹ Asian arkaluonteisuus ei sulje pois mahdollisuutta tutkia ja julkaista siitä uutta, kiinnostavaa ja hyödyllistä tietoa. Vainio-Korhonen muistuttaa, että tutkittavalla on oikeuksia, joita tulee kunnioittaa eikä tutkimuksen tule vahingoittaa kohdettaan, tässä tapauksessa siis tutkittavaa ihmistä. Julkaisuissa on käytettävä kunnioittavaa puhetapaa myös silloin, kun kyseessä on rikollisia.³²

Useimmiten erityisesti alemmista sosiaaliryhmistä on jäänyt jälkiä lähteisiin vain silloin, kun he ovat rikkoneet yhteisön normeja, kuten tehneet rikoksia. Arkaluonteiseksi tai nöyryyttäväksi nykyään koetut asiayhteydet eivät ole hyvä peruste piilotella henkilöitä, jotka muutoin ovat jääneet näkymättömiin. Silloin on turvauduttava siihen vähäiseen materiaaliin, joka on jäänyt jäljelle.³³ Henkilötasolle menevä, yksilöivä tutkimus auttaa meitä näkemään, että rikollisen tai muun leiman saaneen ihmisellä oli myös muita asemia ja rooleja elämässään, jotka vaikuttivat hänen asemaansa ja elämänsä samanaikaisesti.³⁴

Lastensuojelun asiakirjoja tutkinut Kaisa Vehkalahti pohtii, millaista tietoa menneestä meille jäisi, jos kaikki arkaluonteiseksi ja ristiriitaiseksi koettu jätettäisiin aineistosta aina pois. Hän pohtii lapsuuden historian näkökulmasta, että jos lastensuojelun tai terveydenhuollon toimenpiteitä ei voisi käsitellä muista kuin tilastollisista näkökulmista, historiantutkimuksen kenttä jäisi kapeaksi. Henkilötietolaissa lueteltuja arkaluontoisia asioita ei voida pitää

²⁹ Vainio-Korhonen, 2018.

³⁰ Kuula 2006, 137.

³¹ Koskivirta & Lidman 2017, 15.

³² Vainio-Korhonen 2017, 29.

³³ Frigren 2017, 54.

³⁴ Frigren 2017, 62.

automaattisena sensuurilistana tutkimuksen aineistolle.³⁵ Hän nostaa esille, että arkoja ja henkilökohtaisia asioita esiin nostava tutkimus voi olla eettinen teko jo itsessään, sillä omana aikanaan näkymättömässä ja heikossa asemassa olleiden kokemusmaailman ja toimijuuden esille tuominen on henkilöiden arvoa kunnioittavaa, jota arkistolain tutkimuseettisetkin muotoilut velvoittavat.³⁶

Pirita Frigren puolestaan huomauttaa, että jos menneisyyden ihmisistä käytettäisiin arkaluontoisissa tapauksissa tekaistua nimeä, ilmaistaisiin, että ihmisen sijasta olisimme kiinnostuneita hänen kauttansa välittyvästä ilmiöstä. Tällöin emme kiinnostuisi kerran eläneestä ihmisestä, jolla oli nimi siinä missä kaikilla muillakin hänen marginaaliryhmänsä ulkopuolella.³⁷ Myös turkulaisia prostituoituja tutkinut Kirsi Vainio-Korhonen perustelee valintaansa käyttää henkilöiden oikeita nimiä sillä, että heitä ei luokiteltaisi yhteiskunnan näkökulmasta ongelmallisen käytöksen perusteella, vaan heitä kohdeltaisiin tutkimuksen näkökulmasta niin kuin kaikkia muita sen ajan ihmisiä. Vainio-Korhonen katsoo, että tämä saavutetaan parhaiten käyttämällä heidän omia nimiään, jonka kautta he saavat arvokkuuden tutkimuksessa.³⁸

Jutta Ahlbeck on tutkimuksessaan joutunut pohtimaan eettisiä kysymyksiä käsitellessään marginaaliryhmään kuuluvaa Annaa. Hän huomauttaa, että on tärkeää huomioida tiedon tuottamiseen liittyvät valtasuhteet ja siihen kuuluva objektivointi. Kun Annan elämästä tehdään tiedettä, tutkijan lähestymistapa on oltava kunnioittava. Ahlbeck toteaa, että valtaproblematiikasta huolimatta on tärkeää, että Annan tarina kerrotaan tukahduttamisen ja hiljentämisen sijasta.³⁹ Myös hän puhuu potilaista nimellä.

Tutkijan apuna on myös Tutkimuseettinen neuvottelukunta, TENK, joka on opetus- ja kulttuuriministeriön asiantuntijaelin, ennaltaehkäisee tiedevilppiä ja edistää hyvää tieteellistä käytäntöä sekä tutkimusetiikkaa koskevaa tiedustelua ja keskustelua. TENK on laatinut päivitettyt ohjeet *Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa*.⁴⁰ (2019) ja *Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen*

³⁵ Vehkalahti 2015, 261.

³⁶ Vehkalahti 2015, 262–263.

³⁷ Frigren 2017, 68.

³⁸ Vainio-Korhonen 2017, 45.

³⁹ Ahlbeck 2021, 235.

⁴⁰ Eettinen ennakoarviointi <<https://tenk.fi/fi/eettinen-ennakoarviointi>> Viitattu 30.3.2024.

*loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa.*⁴¹ (2023). Lainsäädäntö ja hyvä tieteellinen käytäntö ohjaavat tutkimusta, mutta näiden lisäksi tieteellisiin käytäntöihin kuuluvat eri ammattikuntien ammattieettiset säännöt.⁴² Antoon De Baets toteaa, että ratkaisu jännitteeseen, joka syntyy kuolleiden yksityisyyden ja tutkijoiden tiedontarpeelle menneisyyden ihmisten välille, löytyy eettisistä periaatteista lain sijasta.⁴³

⁴¹ Hyvä tieteellinen käytäntö HKT <<https://tenk.fi/fi/hyva-tieteellinen-kaytanta-htk>> Viitattu 30.3.2024.

⁴² Hirvonen 2006, 33.

⁴³ De Baets 2009, 124.

2 Hallinto vankimielisairaalan perustamisen taustalla

2.1 Vankeinhoidon uudistus

Vankeinhoito autonomisen ajan Suomessa oli ennen 1860-luvulla tapahtunutta rikoslakireformia jaettu useammalle viranomaiselle. Vankeinhoidon uudistus kytkeytyy vuoteen 1877, jolloin senaatti asetti komitean valmistelemaan uutta johtosääntöä vankeinhoidon keskushallinnolle. Viimein vuonna 1881 annettiin “Keisarillisen Majesteetin Armollinen Johtosääntö Vankeinhoitohallitukselle Suomessa”⁴⁴, jolloin vankeinhoitohallitus perustettiin senaatin talousosaston siviilitoimikunnan alle. Sen asema jäi kuitenkin toimeenpanoelimen tasolle. Kuritushuoneiden toiminnan johto siirrettiin vankeinhoitohallitukselle vuonna 1886 ja lääninvankilat tulivat mukaan vuonna 1891.⁴⁵

Vankeinhoitohallitus edisti vankiloiden perusparannus- ja uudistustöitä sekä järjesti laitos- ja keskushallinnon organisaatiota. Hallitus myös otti tehtäväkseen parantaa vankiloiden henkilökunnan koulutusta, sillä oli tyypillistä, että lääninvankiloita johtivat henkilöt, joilla ei ollut kokemusta tai koulutusta vankeinhoidosta. Vankeinhoitohallitus nimitti lääninvankilan johtajat vuodesta 1891 eteenpäin, jolloin myös heidän koulutustasonsa lähti nousuun. Vankeinhoidon kehitys koki murros kautensa 1910-luvulla, jolloin vankiloiden toiminta kärsi sotien aiheuttamista jännitteistä ja jatkuvasti kehittyvien toimintatapojen toteuttamisesta. Vankeinhoidon ideologia ja koko vankilaorganisaatio oli muutamassa vuosikymmenessä muuttunut niin, että vuonna 1917 perustettu vankeinhoitokomitea sai tehtäväkseen laatia kokonaissuunnitelman kehittämään vankeinhoitolaitosta. Vankeinhoitohallituksen toiminta loppui virallisesti vuonna 1923.⁴⁶

Turun vankimielisairaalan perustamisen aikaan sen toiminnan johtamisesta vastasi vankeinhoitohallitus. Hallitus jätti jo vuonna 1898 mietinnön, jossa henkisesti vajavaisia eli “kriminaalihuoruja” vankeja varten tuli rakentaa oma lisäosa. Mietintö totesi vangeilla olevan paljon mielisairauksia ja heidät tulisi ohjata vankilan sijasta mielisairaalaan hoitoon. Vankeinhoitohallitus totesi tavallisen mielisairaalan olevan epäsopiva, koska sieltä olisi

⁴⁴ As. kok. n:o 5/1881; Ks. esim. Suominen 1981, 12.

⁴⁵ Nuorteva 1989, 11–14.

⁴⁶ Nuorteva 1989, 15–19.

helppo karata ja muut potilat altistuisivat rikollisten vaikutuksille.⁴⁷ Rikoslaki 1889 määräsi seuraavaa:

Mielipuolen teko taikka semmoisen, joka ikäheikkouden tahi muun samanlaisen syyntakia on ymmärrystään vailla, jääköön rankaisematta. Jos joku on joutunut sellaiseen satunnaiseen mielenhäiriöön, ettei hän ole tunnossaan; jääköön teko, jonka hän tässä tunnottomassa tilassa tekee, niinkään rankaisematta.⁴⁸

Vankimielisairaalan rakentaminen aloitettiin keisarillisesta määräyksestä vuonna 1904.⁴⁹ Se toimi ennen vankimielisairaalan käyttöönottamista 29.11.1911 muiden vankien majoitustilana, sillä mäellä oli käynnissä myös muita isoja rakennustöitä, kuten kuritushuoneen länsiselliosaston rakentaminen.⁵⁰ Vankeinhoitohallituksen kertomuksessa vuodelta 1911 on vankimielisairaalan alun potilastilanteesta todettu seuraavaa:

Turun kuritushuoneen mielisairaala. Sitten kun tätä sairaalaa alettiin kertomusvuoden lopussa käyttää alkuperäistä tarkoitustaan varten, on siihen otettu kaikkiaan 41 miespuolista mielisairasta, jotka siirrettiin seuraavista vankiloista:

Helsingin kuritushuoneesta 18
 Turun kuritushuoneesta 14
 Lappeenrannan työvankilasta 3
 Turun lääninvankilasta 2
 Hämeen lääninvankilasta 1
 Kuopion lääninvankilasta 1
 Oulun lääninvankilasta 2
 Yhteensä 41

Tämän jälkeen todetaan, että vuoden kuluessa sairaslueettelosta on poistettu 2 parantumatonta ja 1 kuollut potilas.⁵¹

⁴⁷ Lahtinen & Salminen 2014, 31–32.

⁴⁸ Rikoslaki 19.12.1889/39. Finlex-verkkopäätös. <<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1889/18890039001>> Viitattu 29.3.2024.

⁴⁹ Ks. esim. Ranta 1979,15.

⁵⁰ Lahtinen & Salminen 2014, 36–37.

⁵¹ Vankeinhoitohallituksen kertomus vuodelta 1911, 5 –59.

Rakennuksen lisäksi osastojen suunnittelussa mallina toimivat kansainväliset esimerkit. Tavoitteena oli suunnitella sellainen rakennus, että osaston sisällä potilaat saadaan jaettua toisistaan vaivattomasti eri ryhmiin, jotta henkilökunta pystyy hillitsemään potilaiden välisiä juonitteluja. Levottomia ja rauhallisia vankeja ei erotettu toisistaan, mutta päivähuoneeseen suljettujen ovien taakse sijoitettujen määrä oli rajoitettu potilaiden ja henkilökunnan turvallisuuden takaamiseksi. Jokaisella osastolla oli oma valvottu salinsa eli vastaanotto-osastonsa, jossa levottomat vangit olivat vuodelevossa ja uudet potilaat tarkkailussa. Rauhalliset potilaat siirtyivät mahdollisimman nopeasti vapaampiin huoneisiin.⁵²

Vuoden 1912 ohjesääntö määräsi, että vankimielisairaala kuuluu hallinnollisesti vankeinhoitohallituksen alle ja sairaanhoitoa valvoi Lääkintähallitus. Johto ja hallinto kuuluivat paikallistasolla kuritushuoneen johtokunnalle. Vuoden 1886 kuritushuoneohjesääntöä tuli noudattaa soveltavasti ja vankimielisairaalan paikallinen hallinto oli Turun kuritushuoneen johtokunnan alainen, mikä tarkoitti, että sen johtajalla oli oikeus määrätä sairaillekin vangeille kurinpitorangeistuksia.⁵³ Hallinnollisesti vankimielisairaala itsenäistyi omaksi yksikökseen vasta vuonna 1925.⁵⁴

Vankilan henkilöstö jakautui kahteen ryhmään 1800-luvun lopulla: virkamieskuntaan ja palveluskuntaan. Näistä ensimmäiseen kuuluivat tirehtööri, saarnaaja, opettaja, lääkäri, saarnaaja ja kirjanpitäjä sekä jälkimmäiseen työnjohtaja, vahtimestarit eli vanginvartijat ja lukkari.⁵⁵ Kun ensimmäiset kolme potilasta saapuivat syyskuussa 1911, vankimielisairaalassa oli lääkäri, ylihoitaja ja kymmenen hoitajaa, ja tämä hoitohenkilökuntavahvuus säilyi vuoteen 1916 asti. Vankimielisairaalan alkuvuosien kurinpitoa on kuvailtu erittäin ankaraksi ja usein uhkailivat toisiaan väkivallalla toisiaan uhkailivat sekä vangit että vartijat, vaikka väkivaltaa tapahtui lopulta suhteellisen vähän.⁵⁶ Henkilökunnan tai potilaan kuolemaan johtavia väkivallantekoja ei esiintynyt ensimmäisen kolmen toimintavuoden aikana.

Keisari vahvisti keväällä 1912 vankimielisairaala koskevan Järjestysmuotosäännön, joka luetteli, millaisia tehtäviä vankimielisairaalan lääkärille kuuli: tehdä joka arkipäivä kierros

⁵² Ranta 1979, 13.

⁵³ Hakamäki 2016, 59.

⁵⁴ Lahtinen & Salminen 2014, 34.

⁵⁵ Lahtinen & Salminen 2014, 46.

⁵⁶ Lahtinen & Salminen 2014, 36.

sairaalassa, valvoa järjestystä ja puhtautta, katsoa että sairaita kohdellaan ystävällisesti ja hoidetaan hyvin, tarpeen tullen toimittaa ruumiinavauksia, noudattaa säästäväisyyttä lääke- ja ruokatilauksissa sekä tarkastaa niiden laskut, vastata laitoksen arkistosta ja konekaluvarastosta, pitää potilaspäiväkirjaa ja nimiluetteloa Vankeinhoitohallituksen ja Lääkintöhallituksen ohjeiden mukaan, antaa johtokunnalle tieto vangin uloskirjoittamisesta, tehdä vuosittain johtokunnalle ja Lääkintöhallitukselle sairaalan toimintakertomus, esittää johtajalle tai johtokunnalle kehitysideoita laitosta koskien, antaa lausuntoja, tehdä ehdotuksia sairaanhoitajien ottamisesta tai erottamisesta sekä opettaa hoitajille sairaanhoitoa.⁵⁷ Lääkärillä oli myös päätäntävalta potilaiden tapaamisista, laitoksesta poistumisesta ja kirjeenvaihdosta. Hän myös arvioi potilaan kyvyn työntekoon ja määräsi tarvittaessa lisäravintoa kuritushuoneen ruokajärjestelyn lisäksi.⁵⁸

Ylihoitajan velvollisuuksiin kuului katsoa ja vastata hoitajien kanssa sairaiden asianmukaisesta kohtelusta, hoidosta ja valvonnasta, katsoa että hoitajat toteuttavat lääkärin määräämät tehtävät. huolehtia sairashuoneiden ja pihamaan järjestyksestä ja puhtaudesta, huolehtia potilaiden aamu- ja iltalukemisesta, antaa lääkärille raportteja laitoksen oloista ja lääkärin läsnäolon tarpeesta, avustaa lääkäriä sairaskertomusten ja luetteloiden laatimisessa, vahtia käsiapteekkia, tehdä lääkejakelua, antaa päivittäinen raportti sairaiden lukumäärästä, tarkkailla kalustoa, työvälineitä ja varastoja sekä ilmoittaa näiden korjauksista ja täydennyksistä kuritushuoneen kirjanpitäjille sekä pitää silmällä rakennusta pienempien korjausten ja karkaamismahdollisuuksien varalta.⁵⁹

Hoitajia Järjestysmuotosääntö ohjeisti näin: ”Hoitajat, joilla virantoimituksessa on määrätty virkatakki, ovat velvolliset tarkoin noudattamaan johtajan, lääkärin ja ylihoitajan määräyksiä. Heidän ei sallita ilman ylihoitajan lupaa tai ennen virkavuoron päättymistä poistua laitoksesta.”⁶⁰ Vankilanjohtajana näinä vuosina toimi tirehtööri ”Nypperkki” eli Vihtori Nybergh. Lääkärinä toiminut Karl Kyrklund, joka oli virassaan vuosina 1893–1913, ei ollut vankien keskuudessa pidetty, mutta hän uudisti kautenaan mielisairaiden hoitoa.⁶¹

⁵⁷Armollinen asetus Turun kuritushuoneen yhteyteen perustetun vankien mielisairaalan järjestysmuodosta ja vuosirahasäännöstä. (As.kok. 9/12.3.1912) Ks. esim. Ranta 1979, 30–34.

⁵⁸ Ranta 1979, 33.

⁵⁹Armollinen asetus Turun kuritushuoneen yhteyteen perustetun vankien mielisairaalan järjestysmuodosta ja vuosirahasäännöstä. (As.kok. 9/12.3.1912) Ks. esim. Ranta 1979, 30–34.

⁶⁰Armollinen asetus Turun kuritushuoneen yhteyteen perustetun vankien mielisairaalan järjestysmuodosta ja vuosirahasäännöstä. (As.kok. 9/12.3.1912) Ks. esim. Ranta 1979, 30–34.

⁶¹ Lahtinen & Salminen 2014, 110.

Mielisairaalaan johdossa 1911 aloitti lääkäri Gustaf Winqvist, joka myöhemmin kuoli potilaan hyökkäyksessä vuonna 1916.⁶² Ylihoitajana toimi Karl Forsberg 28.10.1912 saakka ja Otto Friberg jatkoi tästä eteenpäin.

Vankimielisairaalan vankeinhoito rakentui yhteisöperiaatteelle ja toiminnoille, ja laitosten toimintatapana oli kouluttaa henkilökuntansa itse. Palvelukseen otettiin mieluiten entisiä sotilaita, joilla oli kokemusta sairaalatyöstä sekä psykiatriaan erikoistuneita lääkäreitä, joilla oli mielellään aiempaa kokemusta vankilalääkärin työstä.⁶³ Alun hoitomuotoja vankimielisairaalassa olivat vuodelepo, kylpeminen ja askarteluterapia.⁶⁴ Näistä erityisesti askartelu oli tärkeää. Jos nämä menetelmät ja ulkoilu eivät rauhoittaneet vankia, hoitokeinona toimivat pakkopaita, kylmät kääreet ja vuoteeseen sitominen.⁶⁵ Lääkehoidon merkitys korostui vasta myöhemmin, mutta psyykelääkkeet olivat käytössä jo toiminnan alusta, vaikka niitä ei annettu kaikille.⁶⁶

Potilaan vaatetus erottui tavallisen kuritushuoneen vangin vaatuksesta, joka sisälsi housut ja paidan. Pelkkiin alusvaatteisiin tai pitkään paitaan pukeutuminen toimi paitsi erottavana tekijänä, myös henkivakuutuksena, jotta mielenhäiriöisiä vankeja ei mahdollisessa karkaustilanteessa ammuttaisi. Kylmällä ilmalla ulkoillessa oli silti käytettävä samoja päällysvaatteita, sillä siihen tarkoitukseen ei ollut erillisiä vaatteita.⁶⁷ Ruoka tuli Kakolan keittiöstä. Lääkäri lisäsi annokseen tarvittaessa esimerkiksi maitoa, mutta lisäruuan antaminen ei ollut yleistä.⁶⁸

Johtokunta katsoi kohtelustaan ylemmille viranomaisille valittavat vangit usein mielenterveysongelmaisiksi, jotka tuli siirtää rangaistusvankilan puolelta vankimielisairaalaan.⁶⁹ Kaksi vankimielisairaalan potilasta yrittivät pakoä lokakuussa 1912, jolloin he tiirikoivat pääoven ja kiipesivät muurin yli. He jäivät kiinni viikkoa myöhemmin Torniossa ja joutuivat takaisin vankimielisairaalaan.⁷⁰ Vuonna 1911 toimintansa käynnistänyt

⁶² Ranta 1979, 59.

⁶³ Ranta 1979, 14.

⁶⁴ Lahtinen & Salminen 2014, 34.

⁶⁵ Ranta 1979, 83–84.

⁶⁶ Ranta 1979, 88–89.

⁶⁷ Ranta 1979, 48–49.

⁶⁸ Ranta 1979, 50.

⁶⁹ Lahtinen & Salminen 2014, 114.

⁷⁰ Lahtinen & Salminen 2014, 138.

vankimielisairaala oli jo 1980-luvulla puutteellinen vastaamaan nykyajan tarpeita vankeinhoidossa.⁷¹ Kakolanmäen vankilatoiminta hiljeni kokonaan vuonna 2007, jolloin toiminta siirtyi uuteen Saramäen vankilaan, jossa vankimielisairaala kantaa nykyään nimitystä Psykiatrinen vankisairaala.⁷²

2.2 Henkilökunnan näkemys potilaista

Syyt, miksi vanki siirrettiin vankimielisairaalan potilaaksi ja miten hänet diagnosoitiin, oli ensin vankiloiden henkilökunnan vastuulla. Anomisprosessi lähti vankilan tirehtöörin ja saarnaajan allekirjoittamasta B-lomakkeesta ja päättyi vankilan lääkärin allekirjoittamaan A-lomakkeeseen. Kaikilta potilailta näitä lomakkeita ei ole säilynyt. Poikkeuksen prosessiin toivat myös vangit, jotka määriteltiin suoraan syyntakeettomina mielisairauksiksi. B-lomakkeen ovat täyttäneet lähtövankilan tirehtööri ja saarnaaja, A-lomakkeen vankilan lääkäri.

B-lomakkeessa *Tietoja henkilöstä, joka ilmoitetaan julkisessa sairasmielisten laitoksessa hoidettavaksi* kerättiin seuraavanlaisia tietoja: henkilötiedot, tiedot vanhemmista, käytöstä, aiempaa mielensairautta, terveydentilaa, mielenlaatua, elämäntilaa, uskonnollisuutta ja taustatietoa ilmaantuneesta mielisairaudesta, sen oireista ja mahdollisista syistä sekä siihen käytetyistä keinoista.

A-lomakkeessa *Kysymyksiä, joihin lääkärin tulee vastata semmoisen henkilön suhteen, jolle pääsyä sairasmielisten laitosten anotaan* lääkäri kirjasi potilaan ruumiinmuodostuksen, ulkonäön, käytöksen, ruumiillisen terveydentilan, aiemmin todetut sairaudet, ääntimien tilan, liikunnot, mielen tilan, mielenlaadun, käsityksen ja ajatuksen toiminnan sekä todetun mielensairauden synnyn, kulun, luultavat syyt ja siihen käytetyt hoitokeinot. Loppuun hän antoi kirjallisen lausuntonsa siitä, että kyseinen vanki tarvitsisi hoitoa mielisairaalan puolella. Osalle kirjattiin myös diagnoosi näkyviin vankimielisairaalan henkilöaktin etusivulle, mutta ei kaikille. Määritellyt diagnoosit on tästä huolimatta raportoitu vankeinhoitohallitukselle, jonka vuosikertomuksesta käy ilmi, että ensimmäisenä vuotena sisäänotetuista potilaista: 33 insania

⁷¹ Lahtinen & Salminen 2014, 190.

⁷² Lahtinen & Salminen 2014, 192.

simplex-⁷³, 1 insania epileptica- (kaatumatauti), 2 insania neurasth.- (heikkohermoisuus) ja hypochondr.- (luulotauti) sekä 5 imbecillitas (vähämielisyys) -tapausta.⁷⁴

Perinnöllisyys, huonot kasvatusolot ja alkoholi korostuvat potilaista tehdyissä kirjoituksissa. Esimerkiksi Lääkintöhallinnon lausunnossa todetaan luonnolliseksi selitykseksi, että degenatiiviset rasitteet, kuten juoppous, mielisairaus, syfilis, epilepsia, vaikeat olosuhteet ja huonot tavat aiheuttavat sellaisia elämäntilanteita ja psyykkisiä puutteita, jotka johtavat rikollisuuteen. Diagnosointi koettiin kuitenkin haastavaksi, sillä sairailta oli taipumus salata oireitaan ja vastavuoroisesti rikoksenteelijät pyrkivät niitä teeskentelemään.⁷⁵

Nostan seuraavaksi muutaman esimerkin siitä, millaisia kirjauksia vangista on tehty mielisairaalaan siirtoa anottaessa, jotta tulee näkyviin minkä tyyllisiä kirjaukset saattoivat olla. Augustin kohdalla on kirjattu sairauden puhkeamisen syyksi juopuminen ja vankilaelämä. Helsingin kuritushuoneen tirehtöörin ja saarnaajaan allekirjoittamassa lomakkeessa on kirjattu seuraavaa:

Sanoo muutamia päiviä tänne tuomisen jälkeen, eli alkupäivinä huhtikuuta jonkun etsiväpoliisin tulleen hänen selliinsä ja tiedustelleen jos August on kävellyt sukka jalassa lattialla. Muutamien päivien päästä tuli taas yksi etsivä, jonka käynti on jäänyt pois muistosta, koska pää oli silloin kipeä. Kolmannen kerran on taas käynyt eräs etsivä, joka sanonut olevansa ylimmäinen pappi ja etsivä ja vaatinut Augustia ilmoittamaan, jos August menee vastaamaan puheistaan, joita on Riihimäellä puhunut. Harhaluuloja ja kuuloja.⁷⁶

Myös Juho V:llä on todettu sairauden syyksi juopuminen ja vankilaelämä, ja hänestä on nostettu esiin seuraavia asioita samojen allekirjoittajien toimesta:

Äiti ollut kertomuksen mukaan uskonnollisten syiden tähden mielisairaana jonkun aikaa noin vuonna 1895. Isä juomari. Isää rangaistu akkansa pahoinpitelystä 1v

⁷³ Insania simplex -luokittelu tapahtuu seitsemään eri alaluokkaan: synkkämielisyys, sekapäisyys, kiihkomielisyys, jaksottainen mielisairaus, moraalinen mielisairaus, harhamielisyys ja tylsämielisyys.

⁷⁴ Vankeinhoitohallituksen vuosikertomus 1911.

⁷⁵ Om vården af sinnesjuke manliga fångar i Finland. Frågans behandling och lösning. Suomen vankeinhoitomiesten yhdistyksen muistiinpanoja XXI, 1904; Ranta 1978, 9.

⁷⁶ FA:1 8/1911 TVMSA.

kuristushuoneella. Herkkäuskoinen, ilkeydenteko halu, hyvin iloluontoinen useimmasti.

Huono kasvatus.

Tahdon voima, jopa kyky saada itseään työtä tekemään puuttuu vaikkakin itse tuosta kärsii. Ilkeydenteko taas menee niin kuin itsestään vaikkei siitä kaikistellen ole itsekään mielissään.⁷⁷

Kaarlen kohdalla on todettu:

Kasvatus kodissa ollut niin ja näin, koulua ei ole käynyt muuta kuin rippikoulun. Joutui jo pikkupoikana mailman jalkoihin. Työtä on aikuisempana tehnyt joksensakin säännöllisesti. On paljon juopotellut muuta muuten ei sanottavasti irstaillut.

Kohta vankilaan tultua väitti Mikkelin vankilan tirehtöörin laittaneen väärän hovioikeuden päätöksen, jonka nojalla laittomasti tuotu kuritushuoneeseen, missä wiettää aikansa sangen rauhallisesti warmasta vakaumuksesta siitä, että hän vielä saa hyvät ”rautarahat”. Tarjonnut jo että jos 1500mk saa, ei puhu väärennyksestä, valittaa rokuraattorille ja kun nakkapäätös tulee, on se tietysti aina väärennetty – ei ole paperit käyneet laisinkaan asianomaisessa paikassa.⁷⁸

Esimerkeistä näkee, että vankilaan joutuneita yhdistää epävakaisten lapsuuden ja aikuisuuden taustaolot, joihin on usein yhdistynyt myös runsas alkoholinkäyttö. Vankimielisairaalaan joutuneita taas yhdistää vankilan henkilökunnan päätös mielisairaanhoidon tarpeesta, joka on monesti puhjennut vankilaelämän aikana ja jolle he ovat löytäneet syy-seuraus -suhteita potilaan käytöksestä, taustasta ja perimästä.

⁷⁷ FA:1 28/1911 TVMSA.

⁷⁸ FA:1 38/1911 TVMSA.

3 Potilaiden sosiaaliset kokemukset

Kirjeiden merkitystä potilaille ei voi kiistää, sillä se oli monille ainut kommunikointi- ja asioidenhoitotapa vankimielisairaalaan ulkomaailmaan. Niiden avulla paitsi pidettiin yhteyttä tärkeisiin ihmisiin, kerrottiin omia kuulumisia ja kokemuksia Anneksen seinien sisältä. Kirjeistä nousee ilmi, että niitä kirjoitettiin sekä itse, että sanelun kautta. Saneluun viittaavat kirjeet, jotka ovat kirjoitusvirheittä ja moitteettomalla käsialalla kirjoitettuja. Potilaan omaan kirjoitukseen viittaavat puolestaan kirjoitusvirheet, murrekirjoitus ja hatara käsiala. Käytössä oli myös rajoitetut kirjoitusvuorot. Esimerkiksi Kaarle totesi kirjeessään, että “jos tämä kirjeeni ei tullut niin säännöllisesti kirjoitusmiehelle sanelluksi kuin sen todellisuudessa olisi pitänyt tulla ja pyytäisin teitä vastaamaan tämän kirjeeni niin pian kuin suinkin mahdollista, sillä täällä ei ole niin rajoitetut kirjoitusvuorot, kuin vankilassa ja minä toivoisin teidän kirjoittamaan useimminkin tänne.”⁷⁹

Lääkintöhallitus ohjeisti vuonna 1910 mielisairaaloiden potilaskirjeenvaihtoa seuraavanlaisesti: ”Myöskin katsokoon hoitaja, ettei ketään hänelle uskottuista sairaista käydä tervehtimässä lääkärin tietämättä ja suostumuksetta sekä että kirjeet tai muut lähetykset sairaille tai sairailta jätetään johtajalle.”⁸⁰ Tätä ohjeistusta noudatettiin myös vankimielisairaaloissa, jossa potilaiden kirjeet kulkivat lääkärin⁸¹ kautta ja jos se katsottiin epäsovinnoksi, kirje jäi sensuuriin ja talteen henkilökunnan väliin. Henkilökunta saattoi myös tehdä merkintöjä talteenotettuihin kirjeisiin. Esimerkiksi ylihoitaja Forsberg on jättänyt oman lisäyksensä vuonna 1912 kirjoitettuun Johan T.:n kirjeeseen: “Transkriptio T.:n kirjeestä siitä syystä, että hänellä näyttää olevan tietoisuus sairaudesta, jota ei ole sattunut.”⁸² Näyttäisi siis siltä, että kirjeet olivat myös henkilökunnalle väline potilaan hoitoon ja ajatusmaailmaan.

3.1 Suhteet ulkomaailmaan

3.1.1 ”Mielessäni olet aina muistoissani – Potilaiden rakkaussuhteet

Kotiin jääneet rakkaat olivat monen potilaan mielessä. Rakkaussuhteita pyrittiin ylläpitämään kirjeitse, jotta vankilaelämän jälkeen voitaisiin jatkaa tai aloittaa arki yhdessä kumppanin

⁷⁹ FA:1 38/1911 TVMSA.

⁸⁰ Achté 1974, 271.

⁸¹ Kohdeaikana vuosien 1911–1916 välillä vankimielisairaalan lääkärin virassa toimi Gustaf Winqvist.

⁸² FA:1 58/1912 TVMSA.

kanssa, mennä naimisiin tai perustaa perhe. Potilailta takavarikoitujen kirjeiden perusteella ei voisi päätellä, oliko rakkaus yksi- vai molemminpuolista, mutta niiden kautta voisi tulkita potilaiden omia tunteita ja tapaa, jolla he rakkauden kohteilleen kirjoittivat.

Karl L. kynäili ”Lyylille” seuraavanlaisen rakkauskirjeen:

Anteeksi kun en ole enemmin kirjoittanut! Kirjoitin veljelleni viime vuoron. Sitä paitsi on tällaisina romanttisina hetkinä pää pyörällä. Jos tietäjä Lyylini on hyvä ja tulee sovinnon tekemään kanssani mitä pikemmin! Tuo äitisikin takaajaksi, vaadin omaisuudestasi kolmannen osan se kymmenen markkaa saa siitä jäädä vaille jonka annoit. Sitä paitsi sen yli sinun maksamaan ja sovittamaan vääryyteni koska olet niihin suuresti syyppäänä, jos olen itsekin jos et ole niin tule tunnustamaan! Tehdään sitte sovinto ja tili kumpi on suin? [...] Mitä varten tuli kaikki muistiin viime sunnuntaina ja keskiviikkona. Ai sinä rukoilet! Mitä varten piikuutesi oli niin väljää viime pääsiäissä? Niinhän oletit. Se tekee vielä sulle kipeetä ja miksei he viihdy luonasi? Työnä akkuna auki! Rakas Lyyli! Koko huomista päivää kortista! Ja hakkauta minua joka paha olen. Oi, se pysty. Nautinko ijankaikkisuudesta? Nautin sulle vaukumatta? 12 vuotta. Ja vastaisuus? Lyyli hoi! Säälä minun tulee sinua. Ei ole asiani ymarräthän. [...] Tähän kirjoitan rikoksen kaikki mitä on tullut muistiin luulen ne tämä olevan kaikki jos tulee lisää mieleen niin ilmoitan kyllä nää tiedot ehkä?⁸³

Kirjeen loppuun Karl L. kuvaili vielä kaikki tekemänsä rikokset, mikä osoitti halua olla rehellinen rakastamalleen naiselle. Hän myös pahoitteli, että ei ole aiemmin kirjoittanut, sillä edellisen kirjoitusvuoron hän oli käyttänyt veljelleen. Tästä on nähtävissä, miten rajallisten kirjoitusvuorojen vuoksi potilaat joutuivat kirjoittaessaan valitsemaan läheistensä välillä.

Juho W.:llä oli puolestaan jo tulevaisuuden suunnitelmat valmiina ”Herra Kalle L.:n vaimon” kanssa:

Kun rupeaisin työtä tekemään vaihihka minkälaista sitten kun me mennään yhdessä Amerikkaan ja sitte ruvetaan yhteistä elämää elämään ja sitte ollaan nin kun pariskunta ainakin [...] sitte minä rupeen puusepän ja maalarin töitä tekemään kunnen minä sen

⁸³ FA:1 40/1911 TVMSA.

paremmin töihin kykene kunnen minä ole saanut sen paremmaa tältä kun minä olen ollut kiine muta kun puusepän ja maalarin opetusta minä sain Söörnäisten kuritushuoneella eikä me siellä muuta tarvitukkaan, me hyvin eletään ja toimeentullaan kun sinulle ostetaan sitte siellä Amerikaassa neulomakone sinulle ja ja sitte ruvetaan yhteistä elämää elämään ja sitte elätetään rehellisellä työllä itsemme ja mennään siellä vasta naimisiin eikasse ole sopivammi.⁸⁴

Tulevaisuudennäkymät olivat vankituomiosta ja mielisairaalajaksosta huolimatta valoisat, sillä tulevaisuus haluttiin nähdä hyvänä ja vankilasta saatiin jopa sellaisia elämäntaitoja, joista koettiin olevan hyötyä ”rehellisessä elämässä”.

Aina ei kirjoitettu suoraan rakkauden kohteelle. Esimerkiksi August kirjoitti rakastamansa naisen isälle kirjeessään ”Kaarlo Parein” toivovansa tämän tyttären kättä. Hän toteaa heti alkuun, että hänestä ”ei ole vielä pienen saajaa”, mutta seuraavassa lauseessa jo pohtii, että ”jokohan se jaksais minun kanssani pienen hoitaa”.⁸⁵ Haave lasten saannista on siis olemassa, vaikka samalla August tiedostaa, ettei olisi vielä valmis. Esteenä tyttären käden ja lasten saannille vaikuttaa olevan vaikeudet itsesaastutuksen kanssa; hän nimittäin toteaa, että ”wiimeisin päätökseni on lakata saastuttamasta, ette kähän anna mulle tytärtänne, jollekka tapan sen pässin”.⁸⁶ Vankilaelämä vaikuttaa tuovan tähän parannukseen omat haasteensa, sillä seuraavassa kirjeessä, joka on osoitettu Jussi J:lle, hän kertoo ”minun täällä on väliin pieneni kovana kattellesani Turun neitiä kaupunkille kävellessäin päin kakolan seinää kolkkoja, muuttuu se suhteelliseksi”.⁸⁷ Sellielämä ei varmastikaan helpottanut rakkauden eteen tehtävien parannusten totetuttamista.

Myös Johan H. kirjoitti kirjeessään ”Hyvä ystäväni setä Samuel T.” rakkauden kohteelleen välikäden kautta:

Olkoon niin hyvä ja antakaa Lyylin saata tietää minusta sillä Lyyli tietää sydämeni ajatukset sillä minä tulen kuitenkin onnellisempana Lyylin luo tässä lähestyn sinua näillä muutamilla sanoilla olen lähettäny yhten kirjeen vaan en tietä jos olet saanu,

⁸⁴ FA:1 49/1912 TVMSA.

⁸⁵ FA:1 8/1911 TVMSA.

⁸⁶ FA:1 8/1911 TVMSA.

⁸⁷ FA:1 8/1911 TVMSA.

jossa kirjoitin että Lyyli armas engelini, sydämeni ihanin kukka ja suloisin sukulaiseni, räätälin ainoa neiti ja minä räätälin poloinen poika, joka olen niin hurmistunut ja väsynyt että en jaksa toivottomana mitään toimia, mutta jos saisin Lyyli sinulta jotain tietoa, niin onnellinen olisin ja jalolta rakkaalta isältäsi ja äitiltäsi pyytän anteeksi, että se rakkauten tähden vielä niin kävi ja kun kuulitte, että minä en tahtonu män väkijuomiin ja pahoille teille vaan sielläkin tulin estetyksi ja tämä kohtaloni kova onni ikään kun olisin sallittu - älä pelkää ja älä usko nitä, jotka kielsivät katulla minua puhumasta kansasi minä kuolen vaikka etestäsi niin kuin sanoin ja minä soisin laittaa kenkäsi kun mamman jalkaan, mutta en minä pakota sinua Lyylisiäni, mutta otota kuitenkin olethan vielä nuorikin olethan ensirakauteni, muistathan kun tulen kirkkoon kansasi muutu nyt kirkon kruunuksi ja minä kirkoksi ympärillesi ja anna sitten rukkaset päin silmiä kun tulen vielä luoksesi toivosin paremmin kukkaset.⁸⁸

Hän myös suunnitteli tulevaisuutta rakkaansa kanssa:

Ja minulla on jaloja onnellisia ystäviä ja saan raahaa lainaksi ja saataan oma pieni koti ja tahton tehtä sinut ja itseni onnelliseksi ja kuinka ihanasta isästäsi on meille apu ja neuvo ja mammastasi kun minäkin olen jäänyt niin onnettomalle puolelle, että miten toimittan kihlajaiset ja vihkijäiset ja vielä rakas Lyyli sanon, että älä anna sydäntäsi kellekään ja ole neitosena niin kaavan kun minä täältä pääsen taitetaan saata keisarin armoa ja minä olen rakastanu sinua sydämestäni ja olen rukoillu sinua jumalalta ja rukoillu puolestasi eikä minulta työ puuttunu eikä tahton voimat, ei väkijuomat olisi minua ensinkään voittanut, mutta se sydämeni lemmitty joka minulta puuttu ja jos jumala on meität yhteen siunannu niin on äitini rukous tullu kuulluksi.⁸⁹

Johan H. totesi joutuneensa tahtomattaan väkijuomien uhrina pahoille teille, ja pahoittelee tätä sekä rakastamalleen naiselle, että koko tämän perheelle. Hän myös haluaa vakuuttaa, että häntä ei kannata pelätä tai uskoa niitä, jotka kieltävät heitä puhumasta. Rakkaus aiheutti selvästi voimakkaita tunteita ja sanallisia ilmauksia, joiden toivottiin välittyvän kotipuoleen. Kaikissa esimerkeissä nousee myös esiin vanhempien rooli suhteen hyväksyjinä.

⁸⁸ FA:1 56/1912 TVMSA.

⁸⁹ FA:1 56/1912 TVMSA.

3.1.2 “Ei tiennyt hellä äiti minua kanneskellessaan” – Yhteys perheeseen

Perhe oli tärkeä tukiverkosto monelle potilaalle. Kirjeitä lähetettiin vaimoille ja lapsille, jos sellaisia potilaalla oli, sekä muille sukulaisille. Perheenjäseniä ikävöitiin ja heistä kannettiin huolta koko rangaistusajan. Potilas sai myös pitää halluussaan yhtä perheenjäsenen kuvaa. Kantavaksi tunnetilaksi perheelle lähetetyissä kirjeissä nousee murhe, joka perheelleen on tuotettu. Esimerkiksi Juho R. harmitteli kirjeessään “Kunnioituksella”, että “ei tiennyt hellä äiti minua kanneskellessaa mihin murhenlaksan lapsisa utu”.⁹⁰

Karl K. kertoi lapsilleen Marille ja Laurille ikävän tunteistaan:

Ja ikäväni, jotka tuon tuosta pulpahtavat esiin entisiltä ajoilta, jotka muistot luovat suloutta nykyisenkin elämäni katkeruuteen, jonka kohtalon luomat säännöt minulle nautittavaksi valmistaneet ovat joka nautinto elämästä ei suinkaan synnytä minkäänlaisia kiitoksen tunteita sydämessä vaan päinvastoin katkeroittaa sydämen ja kuollettaa kuin halla kukkaiset luonnosta kaikki inhimilliset tunteet valmistaen hänestä kylmää ja välinpitämätöntä olentoa joka ei enää kykenisi minkäänlaista asijaa sen oikeelta puolta arvostelemaan.⁹¹

Kirjeestä käy myös ilmi, että tytär oli kirjoittanut isälleen:

Kiitos kirjeestäsi, joka oli kovin tervetullut joka sanomattomasti virkisti alas painettua henkeäni minä ihmettelen ettet sinäkin hyljää ja ylenkatso minua niin kuin kaikki muutkin vaikka minä olen tuottanut sinulle niin paljon tuskaa huolta ja kärsimystä niin kuitenkin uhkuu sinun kirjeestäsi mitä hellin rakkaus ja osaa ottavaisuus minua kurjaa kohtaan. Mutta anna anteeksi marikulta minulle kaikki se mitä on ollut ja korvataan se sitte niin kuin Salmeri palkitsi Graanskalle jos sinä vilä tähän palkintoon tyydyt ei nyt muuta vaan jää Laurin kanssa kaikki voivan Herran kelkkaa.⁹²

⁹⁰ FA:1 11/1911 TVMSA.

⁹¹ FA:1 31/1911 TVMSA.

⁹² FA:1 31/1911 TVMSA.

Karl K.:n kirjeistä on nähtävissä huoli ja rakkaus lapsiaan kohtaan. Vaikka vastaukset eivät ole saatavilla, lapsen kirje takaisin on selkeästi piristänyt potilaan mieltä ja vakuuttanut hänelle, ettei oma lapsi ole ainakaan häntä hylännyt.

Johan T. otti yhteyttä perheeseensä seuraavanlaisella kirjeellä:

Täällä kolkossa vankilan yksinäisyydessä pälkähti päähäni tuotapikaa ajatus piistää teille rakkaat vanhukset tää pikku viesti pitkästä aikaa. San ilmoittaa, että olen voinu jotakuinkin hyvin muutoin täällä kohteluun nähden vaan on niin kovin ikävää muutoin olla vangittuna taaskin enkä tiedä koska tämä vapaa aterioitseminen loppuneekaan, kun sen hypynkin piti käydä niin kovin happamasti niin kuin olette jo hyvin lehdistä nähneet, vaikka ei niissä kaikki totakaan ole, onhan ymmärtämättömien erittäin kevytmielisten typerää kuvia. Joulukin on hyvällä puolella tulossa kaikkine huvituksineen teille vapaat eläjät, meikäläisille se on yhtä lystiä oli jouluku eli juhannus huilaamista vain aina. Jos tilaisuus sallii sellaista, että teistä joku voisi piipahtaa käymässä puheillani täällä niin olisin mitä kiitollisin siitä sillä se olisi niin kovin hauskaa saada nähdä sekä puhua jonkun omaisen kanssa. Olkaa hyvä ja käykää jos suinkin passaa. [...] En saa erilähetystä lähettää muille nyt joulukuksi kuin teille, siksi pyydän kertomaan kaikille sukulaisille ja tuttaville oikein lämpöiset tervehdykset sekä mitä hauskinta joulujuhlaa parempaa kuin koskaan ennen olette viettäneet. Toivon minäkin vielä joskus vapaana joulujuhlaa viettäväni, kumminkin ennen kuin Imatra jäätyy.⁹³

Johan T. esitti toiveen siitä, että perhe tulisi vierailemaan ja toteaa, että perhe on ainoa, jolle on saanut joulun vuoksi lähettää ylimääräisen kirjeen. Potilaat saivat myös vastaanottaa tavaraa ja pakettilähetyksiä vankimielisairaalan sääntöjen sallimissa puitteissa. Pienet rahalähetykset potilaille vaikuttivat olevan tavallisia. Esimerkiksi August pyysi nimeämättömältä kirjeen vastaanottajalta, että hän lähettäisi kymmenen markkaa ennen juhannusta.⁹⁴ Potilaat käyttivät rahojaan esimerkiksi vankimielisairaalan kanttiinissa tehtäviin ostoksiin.

⁹³ FA:1 58/1912 TVMSA.

⁹⁴ FA:1 8/1911 TVMSA.

Potilaille saatettiin toimittaa myös ruokaa ja makeisia vankilaruuan ohelle. Erik kiitteli kirjeessään veljelleen paketista “jonka sain vastaan ottaa surella illolla ia hauskuteks kun oli monta sortii hyvin palion kitoksi kaikille yhteisesti”. Erik myös kertoi kirjeessään vaimolleen, että Kalle-niminen henkilö on käynyt vierailemassa 18. päivänä ja tuonut hänelle makeisia sekä viisi markkaa. Toisessa vaimolle lähetetyssä kirjeessään hän kiitteli “palion niiten makkeiten ettestä joita olete lähettäny minule monta kertaa ja mari toi taas”, mutta totesi heti perään “vaan ei se ole hyvä, että te tuotte mittään, kun se on heiltä niin vasten mieliistä, ensti varastetaan ja sitten myytään, eigä ole paika missä pittää”. Kolmannessa kirjeessään vaimolle hän kiitteli kirjeestä ja paketista “jonka sain 26. päivä vaan oli vähän pilaantunnu läski, vaan söin minä, kun olen jo tottunut huonoon ruokaan”.⁹⁵ Ruuat ja makeiset olivat varmasti mieluisa lähetys potilaille, vaikka se ei ollutkaan täysin ongelmaton. Erikin saama liha oli ehtinyt pilaantua matkalla ja makeiset näyttivät helposti päätyvän muiden varastamaksi ja myyntitavaraksi.

Nämä kirjeet rakkaille ja perheenjäsenille eivät ikinä tavoittaneet vastaanottajaansa. Potilaat olivat olleet ainakin jossain määrin olleet tietoisia kirjesensuurista, sillä kirjeistä löytyy useita pätkiä, joissa sitä oli suoraan epäilty. Tästä nousee siis kysymys, lähettivätkö potilaat myös tahallaan herjaavia kirjeitä, jotka he tiesivät jäävän henkilökunnan sensuuriin? Kysymys on mielenkiintoinen ja luultavasti osassa tapauksissa tottakin, mutta uskon tämän tutkimuksen kannalta, että potilaiden tunnekokemukset olivat tästä huolimatta aitoja.

3.1.3 ”Lienenkö jo kaikilta unhoitettu” – Läheisten hiljaisuus

Aina läheisistä ei kuulunut mitään. Tällainen potilaiden kokema läheisten hiljaisuus tulee ilmi kirjeissä, joissa ihmetellään miksei ole saatu kirjeitä tai miksei olla tultu vierailemaan. Tässä on mahdollista, että potilaan edellinen kirje oli jäänyt sensuuriin eikä potilas tiennyt, että vastaanottaja ei koskaan saanut kirjettä. Joka tapauksessa tällaiset kokemukset saivat potilaan helposti pohtimaan, oliko hänet jo unohdettu vai mistä muusta voisi olla kyse. Esimerkiksi Kustaa mainitsi Anna S:lle osoitetussa kirjeessään viettäneensä aikansa hiljaisesti, sillä “ikävä kyllä kun en ole saanut kirjeitä ystäväiltäni, lienenkö jo kaikilta unhoitettu kuitenkin rohkenen teitä salaisin tuntein esiintyvä vaikka näille teillen olen joutunu”.⁹⁶ Myös Johan T. kertoi

⁹⁵ FA:1 55/1912 TVMSA.

⁹⁶ FA:1 9/1911 TVMSA.

sisarelleen saaneensa muutaman kirjeen, mutta totesi myös, että “ennenkin, minä olen heille myös kirjoitellut, mutta äiti ilmoitti että Kalle ei ole saanu lähetystäni.”⁹⁷ Tästä on nähtävissä, että potilas vähintään epäili kirjeitoimituksen luotettavuutta, jopa sensuuria.

Kaarle pohti hiljaisuutta veljelleen seuraavanlaisesti:

Niin kuin sen jo ehkä tiedätten veljet ettei siitä kannattaisi tässä erityisesti mainita ja mikä mahtoi olla syynä siihen kun ett vastannut kysymykseeni, että jos sait niitä kirjeitä, jotka lähetin viime elok. 8pvnä Söörnäisistä ja oletteko vastanneet niistä sinne? Sillä en ole saanut niistä mitään tietoa ja se tän katsomaan tuleminen olisi suuri kulunki teille niin kuin itsekin sanoitten, mutta voisitten te hyvät veljeni, jos tahtoisitten sen verran uhrata aikaanne ja rahojanne minun tähteni. Kyllä minä ne kulungit maksaisin teille takaisin niin pian kuin suinkin on mahdollista, mutta antakaa anteeksi jos vaivaan teitä liiaksi pyynnöissäni, sillä pyytäisin jos olisitten niin hyviä ja lähettäisitten minulle tämän kirjeeni vastauksen mukana edes yhden valokuvan, jossette si useampaa lähettää, kyllä minä ne hyvin säilyttäisin ja osassa pitäisin, olishan se suuri hauskuus täällä, kun saisin nähdä omaisten valokuvia.⁹⁸

Kaarlen henkilöaktin välissä on mukana valokuva, joten vaikuttaa siltä että pyyntöön omaisen kuvasta on ainakin jossain kohtaa kirjeenvaihtoa reagoitu. Kirjeenvaihdon katkoksiin on sensuroinnin lisäksi saattanut vaikuttaa myös potilaan uusi osoite, sillä kirjeitä on vaihdettu jo lähtövankilassa ollessa, Kaarlen tapauksessa Söörnäisten kuritushuoneella.

Erik harmitteli veljelleen, että “kiriotan mutaman sanan kuinka te olete voinu kun ette ole yhtään kiriottannu vaika minä en sa niin vapaasti kun tee kyllää minä olen kiriottannu melkein kaikille sukulaisille ia lahteen vaan en tietää onko tullu ramille, kun ei mitään kulu.”

Vaimolleen osoitetussa kirjeessään, hän toteaa, että “et sinä tullutkaan tänne kun luupasit kirjeessä ja lähettää naamusii joulukksi vaan kalliiksi se tulle että kulkee tät vällii, kun ei ole mittään asija, ja minä voin niin kun ennenkiin ja joulu oli yhtäläinen kun muut päivät.”

Toisessa kirjeessä vaimolleen hän sanoo “kiriottan vähän yhtäintoista Sinun surruusi ja kuinka sinä olet voinu kun et ole yhtään kiriottannu sitten kun kävit täällä ja ostit niin paljon

⁹⁷ FA:1 58/1912 TVMSA.

⁹⁸ FA:1 38/1911 TVMSA.

makkisii ja hävitit paljon rahaa minun tähten ja se kukkanen kun sinä toit”.⁹⁹ Tästä on nähtävissä, että vierailuja on tehty ja ne ovat tuoneet paljon iloa, mutta toteuttamattomat lupaukset ovat antaneet potilaalle myös surun aiheita.

Potilaiden kirjeistä välittyy yhteinen harmi saamattomista kirjeistä ja tekemättömistä vierailuista. Pelko unohdetuksi tulemisesta oli varmasti läsnä, kun läheisten arki jatkui ilman heitä. Osassa kirjeistä välittyy myös potilaiden ymmärrys siitä, että kirjeiden ja vierailuiden tekemisessä oli läheisille oma vaivansa, kun Kaarle ja Erik nostavat esille vierailemaan saapumisen käyvän läheisille kalliiksi.

3.2 Suhteet talon sisällä

Potilaat ovat kirjeissään kertoneet kohtaamistaan ja kokemuksistaan sekä toisten potilaiden että vankimielisairaalan henkilökunnan kanssa. Potilaat välittivät kokemansa positiiviset ja negatiiviset tunteet paitsi läheisilleen, myös suoraan henkilökunnan jäsenille talon sisäisesti. Henkilökunnalle lähetetyt kirjeet löysivät luonnollisesti vastaanottajalleen, vaikka eri asia oli annettiinko vastausta potilaalle takaisin.

Vankimielisairaalan muut potilaat herättivät tunteita hyvässä ja pahassa, ja potilaat kuvasivat heidän välisiä kohtaamisia kirjeissä. Muiden kanssa kommunikointiin myös suoraan. Esimerkiksi Juho V. on kirjoittanut pyynnön toiseen selliin, että “H on sellanen tupakka paraani niin eiköhän se veis lähettää veikko se on päiväsellissä”.¹⁰⁰

Aina ei muihin huoneseuralaisiin oltu tyytyväisiä ja suurimmaksi osaksi kohtaamisia on kuvattu negatiiviseen sävyyn. Esimerkiksi Karl E. kuvaili erästä vieruskaveriaan hyvin ikävään sävyyn: “Kakolan kuppian osastolla erään kuppaisen miehen tähden joka haisee saatanasti. [...] Minä en ole terve kuin minun on pakotettu hänen vieressä makaamaan joka on pää saatanan saatanan saatanan pergelen veripeto naisporttoin synytyksestä.”¹⁰¹

Erik kuvaili kokemuksiaan muiden potilaiden kanssa:

⁹⁹ FA:1 55/1912 TVMSA.

¹⁰⁰ FA:1 28/1911 TVMSA.

¹⁰¹ FA:1 34/1911 TVMSA.

Kun se on heiltä niin vasten mieliistä, ensti varastetaan ja sitten myytään, eikä ole paika missä pittää, vaan jos olisin vaateisa niin olisin vieny ualos kiven päälle, siellä ehkä olisi ollu tilaa makkeile ja kun ei ollu tilaa niin jakelin toisille, että sain pikanelli¹⁰² toisilta vankilta ja kun minä oikeen kauniisti pyysin ruotin kielellä, että jos minä saan pana minun ruokani akkunan väliin niin sen sain ja oli täällä ennen kello vaan rikovat ja täällä alkaa olla yhtä paljon hoitai kun vankii, että toinen puoli saa käytä mussiikii kulemassa välin tillikassa.¹⁰³

Erik myös harmitteli vaimolleen, että “se kukkanen kun sinä toit niin toinen mies heitti sen Akkunasta ulos kun se oli aukki”.¹⁰⁴ Hän kertoi myös lisää vankimielisairaalan potilaista ja oloista vaimolleen:

Kerron vähän vankkeista, tänne tuotiin yksi pappi kavalluksesta ja sillä on kaksi kultahammasta, mutta on kova repimään kirjoja omat ja muiden kirjat ihan nuuskaksi, luulisi pappein palkan riittävän. Kaksi miestä täällä on niin pirullista kaiken päivä ne haukkuu, toinen on huutolainen, toinen maantien kiertäjä. Yhden miehen on ollu 8 kuukautta nahka rikki kädenpäältä on koittanut saata terveeksi. Lääkkeenä on tuhkaa. Kun ollaan syömässä joku panee leipää piiloon että sais syötä väliajalla, mutta otetaan pois. Täällä oli yksi mies kun pyysi minua ittelleen kirjottajuukaan, pyysi paperia ei saanut, tuli rauhattomaksi, vietiin karhun koppiin ja sinne jäi. En tiedä annettinko myrkyä taikka kädet tappoi, olen kuullut puhuttavan että yksi kuoli nälkään kun eivät syöttäneet, vaan minä luulen että se on vale! Tässä talossa on ruumiskellari eikä taita ruumiit loppua. Luin Sanansaattajasta kuinka se räikeesti solvas työkansaa, mitähän vasten jumala on luonut sitä työkansaa kun se on niin kurjaa ja kelpamaton. Sitten oli toinen kirjoitus ja se kuuluu näin: minä ihailen miehiä kun on joutunut viattomasti linnaa kirutettavaksi, murhattavaksi ja sehän on kaikkien pappien lääkärin muiden elämän nautintoa kun ne saa viattoman verta oikeen humia, siitähän heidän palkan on se jonka enemmän ne murhaa vijattomia, Suomessahan on yhtä paljon vankiloita kun kirkkoja parikolme miljoona ihmistä.¹⁰⁵

¹⁰² Pikanelli tarkoitti purutupakkaa.

¹⁰³ FA:1 55/1912 TVMSA.

¹⁰⁴ FA:1 55/1912 TVMSA.

¹⁰⁵ FA:1 55/1912 TVMSA.

Vankimielisairaalan lääkäri nousee esiin useammassa kotiin lähtevässä kirjeessä. August kuvasi seuraavanlaisen kohtaamisen lääkärin kanssa: ”Samassa tuli ylihoitaja sisään, terve taloon lausui hän. Pyysin paperia häneltä”.¹⁰⁶ Erik kuvaili lääkärin vaihtumista, että ”Täältä meni pois vanha ylihoitaja ja se oli hyvä mies minua kohtaan ja toinen tuli tilalle ja se on kans hyvä mies ja helläluontonen. Täällä kun tarte olla heidän puolesta kans kärsimusta kun on monellaisi miehi.”¹⁰⁷ Näistä kirjeenpätkistä voi päätellä, että vankimielisairaalan lääkäri oli näkyvä henkilökunnan jäsen potilaiden arjessa ja hänen kanssa kommunikointiin myös lääkärintutkimusten ulkopuolella. Kohtaamisista lääkärin kanssa on sensuuriin joutuneissa kirjeissä kirjoitettu suurimmaksi osaksi positiiviseen sävyyn.

Lääkäri ja tirehtööri saivat myös suoraan kirjeitä potilailta. Esimerkiksi Kustaa oli lähettänyt lääkäri Winqvistille osoitetun kirjeen, jossa hän anoi ”nöyrimmästi sairaan hoitajaksi tänne jos olisi sovelias, koje palveluksen olen ennen suorittanut täällä”. Perään hän on kirjoittanut selityksen elämänvaiheistaan. Myöhemmin suunnitelmat ovat mitä ilmeisemmin muuttuneet, sillä kirjeessään, joka on nimetty ”Herra Tirehtööri Teidän Ylhäisyydenne Kunniankuninkas” hän kertoi, että hänen aikomuksenaan ”olisi jatkaa opintoja luonontutkimusmatkoilla ensin Ruotsiin ja Norjaan kun entiset tutkimukseni ovat vähäiset olisiko soveliampi seurata ensin ylhäisenpä koulua jossa voisin koota entisiltä matkoiltani” ja toisessa kirjeessään hän selitti Winqvistille, että ”Nöyrimästi pyytän teidän huomion ottamaan, minun olisi aikomukseni mennä jatkaman opintoja Helsingin Yliopistoon kun olen alottanut ja hyväksyvät vanhenpana lukemaan kunen nuorenpana ollut tilaisuudessa. Opintoja olen aloittanut hammaslääkärinä y.m”.¹⁰⁸ Näistä kirjeistä on nähtävissä lääkärin ja tirehtöörin ainakin näennäisesti saamasta kunnioituksesta potilaiden keskuudessa.

Siinä missä lääkäriin ja tirehtööriin kohdistettiin positiivisia tunteuksia ja heitä lähestyttiin arvon vaatimalla tavalla, vankimielisairaalan vartijoihin kohdistui selkeästi negatiivisempia tunteuksia. Tämä tuskin on yllättävää, sillä vartijoiden toiminta yhdistyi potilaiden kokemukseen vankina olost, heidän elämästään sellissä sekä saamastaan kohtelusta vankimielisairaalan arjessa. Esimerkiksi Karl E. oli piirtänyt paperille vartijan kuvan

¹⁰⁶ FA:1 8/1911 TVMSA.

¹⁰⁷ FA:1 55/1912 TVMSA.

¹⁰⁸ FA:1 9/1911 TVMSA.

saatesanoin “Turun lääninvankilan miesvartija Kujanpää, tuomio kuuluu lv teevettä ja kaasumyrkkyä ja tulilaavaa”.¹⁰⁹

Myös Erik kuvaili harmitustaan vaimolleen vartijoiden toiminnasta viedä hänelle tuotuja makeisia:

Vaan mittäs hyötyy siitää oli kun kohta vietiin puolet, vaikkaa annoin vartiian tahha, kyllä on kun täytyy vaan kilttua varstaa kun sukulaiset ja vaimo tuovat hyvästä tahtosta niin ei lulis vartiian kehtaavaan vaarastaa vaan kun on murhaiat ja koirat yhtääläisii ja jos minä ittee olisin pitännyy tallessaa niin ei se mikkä on kummaa olisi ollu jos vietiin, minä pyysin lääkäriiltää tammilauttaa enkä saannuu vaan ne kun on toises huoneessaa niin kyllä ne saa joka sorttii pelli ja vaikka ne on surii pahan tekkiöitä ja nehään pois lasketaan ullos vankilastaa käppällemäkkeen jonka suurempi murheii on niin täytyyhään lääkärin ja toistennappi herrain niitää auttaa karkuu vaan kun on puhtas kaikistaa virheistä niin kun minä on niin siltä soppi pinatda oikeen pirusti ja sanotaan, että saa lähettä kirjeitä ja kiriottaa joka päivä, vaan mittää hyötyy siitää on kun ei lähetetää kirieitä ollenkaan kun vaan satan itte lukkee ja sillä sortti koitetaan saataa mielipitteet jokka mieheltää ja kyllä ne minulta saavat kaikki mielipitteen ja viellää ennenpi jos vaan halluuvat.¹¹⁰

Potilaiden kokema harmitus kohdistetui myös yleisesti vankimielisairaalaan ja sen henkilökuntaan Erik lähetti otsikolla “Turun Kakolan nappi herrat ja väärysten keinutteliat” seuraavanlaisia ajatuksia:

Tee Turun Kakolan nappi herrat ja väärysten keinutteliat ja eikö se päälle kiriotettu ollu oikkeen vai sotkketaanko se täällä kakolassa päälle kiriotus kun kerta se on helsinkistä tänne tullu eikä täällä niin monta hulluin sairaloita ole, kun kerta kakolassa on ittellä postimies vai onko turrun postelioonit ensinmäistä päivää toimessa kun kerta on kirje helsinkistä tulluu vai ruvetaanko sittä muuten kierräilemään kirjeestä kun ei tahtota vastaan ottaa eikä lähettä vai pittedäänkö murhaajen puolta ja väärysten puolta kun saate viattoman verta juota ja kiruttaa ja piinaa.¹¹¹

¹⁰⁹ FA:1 34/1911 TVMSA.

¹¹⁰ FA:1 55/1912 TVMSA.

¹¹¹ FA:1 55/1912 TVMSA.

Erik myös kertoi kokemuksissaan papille suunnatussa kirjeessä, miten “Kakolan puolella myrkytettiin kaksi miestä tällä viikolla ja passa se, kun ittellä on pappi ja lääkäri ja kaikki vettä yhtä köttä ja maanulla on koppii jossa soppi myrkyttää ja sitten keittää pattalokissa ja täällä kans on sama pelli, että vähitellen annetaan myrkkyä jotka on viiattomii, että pääsevät eroo ja pappit ja lääkärit saavat hyvän palkinnon, jonka enemmän murhaavat pienen palkan etten.”¹¹²

Erik myös valitteli vaimolleen:

Onhaan sittä saaneet toisetkin rautaraha pienes aaias ja on tainu olla ennenmän syytä kun minussa ja kuka täs maalimas on ilman syntii taikka rikosta ei yhtään ihmistä ja kyllä se olisi hyvä jos sais 15tuhatta, päiväpalkan minäkin tartten, niin kun moni muukin saa palkan ja en minä nyt ossa kerto minun elämästä mittään, kun olen niin kun oletetaan muuta kun vartoon sitä tuntii koska tämä pinaus loppuu kun se aina vaan kestää vaikka on luvatu laske poisi vai painako se raha niin palion vai meinatako murhaa ja asian aiaia kuuluu vissin heitän murhaliitton että saavat minum verta juota ja viellä otti pennit mittä olen tienannu ja lääkäri sanoi yhtelle miehelle se on niin pieni asia että lasi meni rikki mutta se ei ollu pieni asia kun meni tippa vettä lääkärin päälle josta määrän hullun paitan kun olin punkas ja minä olen monta kiriaa lähettäny enkä ole saanu vastausta vai etkö ole saanu niitä kirieitä.¹¹³

Erikin kirjeissä on nähtävissä, että henkilökuntaa ja heidän toimintaa arvosteltiin melko rajusti. Tällainen puhe ei luonnollisesti lähtenyt eteenpäin. Omat negatiiviset tuntemukset oli varmasti helpoin kohdistaa laitokseen ja henkilökuntaan, sillä näiden toiminta määräitti potilaan kokemat kurjuuden tunteet.

Henkilökuntaan oltiin yhteydessä monista eri syistä ja heitä lähestyttiin henkilökohtaisilla asioilla ja jopa salaisuuksilla. Esimerkiksi Kustaa kertoi Winqvistille osoitetussa kirjeessään, että “kesällä oli minulla ihmeellinen salaisuus kunen voinut puhua teidän ylhäisyytenne

¹¹² FA:1 55/1912 TVMSA.

¹¹³ FA:1 55/1912 TVMSA.

kanssa, olen luullut olevani sukulaisenne kun nuorena sain käytä tuolla kentällä katsomassa.”¹¹⁴

Potilaiden sosiaaliset suhteet eivät rajoittuneet selliosastojen, vankilan seinien tai hierarkioiden muuriin, vaan he kommunikoivat rakkailleen, sellitovereilleen ja henkilökunnan jäsenille sensuurin kohdanneissa kirjeissään. Kirjeistä välittyy, että potilaat eivät peitelleet arkeen, vääryyteen ja tulevaisuuteen liittyviä tunteitaan. Niistä näkyy, että elämä ja sosiaaliset suhteet jatkuivat, vaikka yhteiskunta oli määritellyt heidät rikollisiksi ja mielisairaiksi. Potilaiden halu kirjoittaa toiselle ihmiselle osoitti myös sen, että yhteiskunnan antamista määritelmistä huolimatta he identifioituivat edelleen perheenjäseniksi, yksilöiksi ja tulevaisuuden vapaiksi kansalaisiksi.

¹¹⁴ FA:1 9/1911 TVMSA.

4 Potilaiden tilalliset kokemukset

Sanan tila voi määritellä monesta eri näkökulmasta ja tilallisuutta voi kokea monella eri tavalla. Tässä tutkimuksissa olen tulkinnut potilaiden tilallisia kokemuksia kahden eri teeman kautta: fyysisen ja henkisen tilan kokemuksina, joista jälkimmäinen jakautuu sekä sairauden että syyllisyyden kokemukseen. Nämä ovat kiinnostavia teemoja siksi, että kertomalla fyysisestä olemisestaan vankimielisairaалassa, potilaat antavat näkökulmia siihen miten he kokivat uuden rakennuksen ja sen toiminnan sekä vankilana että mielisairaалana. Potilaiden vankeusrangaistukseen johtava syyllisyys ja vankimielisairaalaan johtava mielisairaus olivat ulkopuolisten heille määrittelemiä, ja potilaan henkiselalle tilalle on annettu selitykset heidän puolestaan tuomiopöytäkirjoissa, sairaskertomuksissa ja muissa viranomaislomakkeissa. Tämän tutkimuksen kannalta tärkeintä on nostaa esille, miten potilaat itse ajattelivat teoistaan ja tilastaan, jotka olivat vankilaan ja mielisairaalaan johtaneet.

Koska potilaat ovat enemmän puhuneet kokemuksistaan kuin itse ympäristöstä, alkuun on hyvä mainita hieman kontekstia siitä millaisessa rakennuksessa he elivät. Ulkoisesti Annes muistutti perinteistä vankilaa rautaisine ovineen ja osastojen kaltereineen, ainoastaan ikkunat olivat suurempia kuin tavallisesti. Potilaita hoidettiin yhteisöllisesti, ihanteellinen tavoite makuusalia kohti oli 4-5 potilasta, mutta päivä- ja yöhuoneet oli tehty kattamaan kymmenen vankia. Yksinäishuoneita oli vaihtelevasti 10-30 prosenttia potilaspaikoista, mutta myös näiden asukkaat viettivät mahdollisuuksien mukaan päivisin ajan muiden potilaiden seurassa.¹¹⁵

Päiväsalissa ruokailtiin, askarreltiin, kudottiin mattoja, tehtiin paperitöitä ja pelattiin pelejä kuten korttia. Joillakin osastoilla tupakka sallittiin, joillakin vain purutupakka. Käytössä oli kaksi kävelypihaa, vaarallisille potilaille asfalttipiha, muille puistomainen, jossa luotettavimmat potilaat pääsivät harrastamaan puutarhanhoitoa. Turvallisuussyistä kivet oli pihoilta kerätty pois ja penkit kiinnitetty maahan. Potilaiden hoito rakentui näille yhteisöperiaatteille, toiminnoille, vuodelevoille ja kylvyille.¹¹⁶

¹¹⁵ Ranta 1979, 13.

¹¹⁶ Ranta 1979, 14.

4.1 Fyysinen tila

Kotiinpäin lähteivissä kirjeissä oli tyypillistä kuvata omaa arkeaan ja ympäröivää elämää. Myös vankimielisairaalan ruoka nousee esille useammassa kirjeessä. Esimerkiksi Johan H. kertoi olosuhteistaan ystävälleen, että “nyt kun olen niin kyllästynyt vankilan elämään niin olen siirretty sairaalan puolelle, mutta ei minulta ruoka puutu saataankin litra maitoa ja tupakkia ja on kauniit salitkin ja kuvataulut seinillä, mutta on ikävä vapautta ja teitä kaikkia onnellisia.”¹¹⁷ Johan T. taas kertoi sisarelleen:

Muutoin olosuhteissaa saan mainita seuraavaa, että meitä on 13 miestä tässä huoneessa ja huone on valoisa ja puhdas. Ravintona on maitoa, voita, lihaa, leipää, loppia, puuroa, silakoita jotten niillä kyllä toimeen tulee, jos muutoin terveys kotona on, mutta siinä suhteessa on ikävä seikka nimittäin kun täällä ei ole tapana käydä päivisittäin ulkona kävelyllä, minäkään en ole käynyt koko kesässä tämän sairaalan ovesta ulkona, vaikka kyllä ulkoilmaansa saa nauttia auki olevilla ikkunoissa, mutta eihän se vastaa ulkonaoloa.¹¹⁸

Johan H. ja T. ilmaisevat tyytyväisyytensä saamansa ruokaan ja myös tilat saavat heiltä positiivisia huomioita, mutta molemmat ilmaisevat ikävää vapautteen seinien sisällä. Osalla potilaista ainut kosketus ulkoilmaan oli ikkunan kautta, kuten Johan T.:n tapauksessa.

Kaikille siirtymä vankilasta vankimielisairaalaan ei ollut mieluinen. Esimerkiksi Karl K. kuvaili arkeaan vankimielisairaalassa lapsilleen seuraavasti:

Mutta jos joku rohkenisi huomauttaa ettei meidän nykyinen yhteiskuntamme ole rakennettu oikean perustuksen kallion päälle niin tämä henkilö heti huomattas mielenvikaiseksi joka on tarpeessa lähettää houruin laitokseen parannettavaksi. Jossa nämä tällaiset tyhjat päähänpistot eli mielikuvitukset ajalla parannetaan. Sillä yhtään paremmat ruuat ei täällä ole kuin yksi litra maitoa päivässä yli vankilan ruuan. Mutta tämänkin litran minä kiitollisuudella minä olisin antanut jollekin toiselle jos vaan olisin saanut olla helsinkissä ja kovin olisin tyytynyt siihen kurjuuteen jonka ympäröimänä siellä elin. Sillä paremmin olin siihen tottunut kuin tähän ja enemmän

¹¹⁷ FA:1 56/1912 TVMSA.

¹¹⁸ FA:1 58/1912 TVMSA.

siellä oli toki elämän vaihteluakin kuin täällä ja sai siellä edes hyviä kirjojakin lukeakseen mutta täällä olen menettänyt kaikki ne oikeudet joita siellä jo sain nauttia. Neljänneen luokan vankina jotka oikeudet eivät suinkaan kadehdittavat ole. Ja niin on kaikki nekin mitä oli minulle Helsingissä mahdollista otettu pois kirjat ja luokka rahat nämät tosiaan tuntuu kovin vähäpätösiltä asioilta vapaan ihmisen mielestä ettei se kannattaisi siitä niin suurta ääntä nostaa kuin se luokkarahakin on niin kovin pieni neljänneen luokan luokkaraha on 2,40kymmentä kuussa ja se pieni huvi minkä kirjat vankille hänen vankeudessaan luovat. Ei luulisi tylsässä vankissa vaivan herättää minkäänlaista mielipahaa ja häneltä riistetään tällainen näin pieni raha ja niin vähäpätöinen huvi kuin mitä kirjat antavat hänelle. Mutta jos nämä tuntuu vapaan ihmisen mielestä vähäpätösiltä asioilta niin ei se kumminkaan vankille ole vähäpätöiset vaan suuresta merkityksestä sillä kirjoilla hän sais kartuttaa hengensä lahjoja.¹¹⁹

Samalla linjalla oli Kaarle, joka kertoi arjestaan seuraavanlaisesti veljelleen:

Kyllä täälläkin aikani on sentään hyvin mennyt tähän asti. Ensin tultuani piti olla 26 päivää siinä makuuosastossa, josta jo viime kirjeessäni kerroin. Se oli kaiken ikävämpää, mutta nyt se jo menee miltei kaksi päivää kerrallaan. Kun sain vaatteet ylleni 8päivä tätä kuuta ja pääsee joka päivä noin tunnin ajaksi ulos kävelemään. Töitä ei täällä vielä teetetä ollenkaan muuta kuin mitä huoneitten puhtaanapitoon kuuluu. Sellaisia puhdistustöitä ja sitte joskus on oltu lunta lakasemassa laitoksen ympäriltä. Sitä onkin ollut hyvin vähä tähän asti. Nytkin on aivan sulat maat ja satanut vettä, mutta ehkä uutena vuotena tapahtuu muutoksia töiden sekä ruokajärjestelmän suhteen. Muuten täällä on nykyään aivan samanlainen ruoka kuin kuritushuoneessakin vaan sillä eroituksella, että täällä saa vain litran paikoille nuorta maitoa joka päivä, mutta kyllä minä olisin sittenkin olisin sentään ollut kuritushuoneessa ennen kuin täällä. Olishan siitä saanut edes ne luokkapennokset 2.40 kuussa joita ei täältä saa ollenkaan, vaikka eihän niillä pitkälle päästä sellaisilla pennosilla mitä vankilasta saadaan ja ei tässä nyt enään olisi kuin 4kk ja ripaleita jällellä kuin kuluis nyt vaan oikeen pian tämä aika, että täältä viimeinkin tulisi pääsemään vapaaksi.¹²⁰

¹¹⁹ FA:1 31/1911 TVMSA.

¹²⁰ FA:1 38/1911 TVMSA.

Molemmissa kirjeissä nousevat esiin harmi menetetyistä luokkarahasta, jota vankilan puolella oli saatu omaan käyttöön. Arjen kuvaamisen lisäksi oma selli ja sen sisällä tapahtuvat kokemukset, niin fyysiset kuin ajalliset, nostetaan monessa kirjeessä esille. Esimerkiksi Karl E. kuvaili selliään, että “tämä selli on sellainen mistä tulee kaasumyrkkyä venttiilistä.” ja “kiruttamalla kirutettu teevedellä ja kaasumyrkkyllä jota on laskettu kaasumyrkkytorvesta jota on laske sellin seinästä olevasta venttiilistä joka on sellin vasemmalla puolella seinää.” ja “Turun Läänin Wangilassa kärsimästäni helvetintulisessa pätsissä karhunkopissa eli helvetin uunissa aika on ollut yhteensä 6kk.” Kirjeessään “no 5” hän kirjoitti:

Kyllä murha on aina murha jokatapauksessa murhaa sillä walhe on aina murhaa samalla tavalla niin kuin teevesi, kaasumyrkky ja lopuksi päällepäätteeksi yksi kaksi viikkoa lopuksi tulilaavaa Turun Lääninwangilassa johan minut on tuotu toukokuun 31pvnä tätä vuotta nimittäin vuonna 1911 nytte on marraskuun 20päivä 1911 Kakolan vangilan takapuolella olevassa tuntemattomassa sairaalassa joka on kakolan vangilasta pohjosen ja lännen välillä. Johon minut on wäkisin tuotu Turun läänin vangilasta rautasella kehyksellä olevalla ajoneuvoilla.¹²¹

Myös juhlapyhien vietto mainitaan useammassa kotiinpäin lähtevässä kirjeessä. August kuvaili juhannuksen aikaa seuraavanlaisesti: “Tämä on hyvä talo talonpoikaissapuskal. Jussi meni hyvin, söin kohlon viilipiimää verin sisään yläilman ravintoa aurinkonpaistetta.”¹²² Erik taas kertoi joulustaan vaimolleen: “joulu oli yhtäläinen kun muut päivät, se oli erroa että saatiin puroo vähän parempaa, ja oli kuusi ja jokkuu kynttilää ja kakolan nuorenpi pappi kävi pittämässä joulun kunniaaksi Laululla, vähän armahtavainen vankkii kohtaan.”¹²³ Juhlapyhät antoivat siis pientä vaihtelua potilaan jokapäiväiseen elämään.

Potilaat kokivat, että fyysinen tila koetaan oman arjen kautta. Kirjeissä nousevat esiin jokapäiväiset asiat, kuten ruoka, ulkoilumahdollisuudet ja juhlapyhien vietto. Omat kokemukset kuvaillaan niin hyvien kuin huonojenkin puolien kautta. Myös vertailua entiseen vankilaelämään esiintyy, kun oman arjen on koettu muuttuvan vankimielisairaalan puolelle

¹²¹ FA:1 34/1911 TVMSA.

¹²² FA:1 8/1911 TVMSA.

¹²³ FA:1 55/1912 TVMSA.

siirryttäessä. Potilaat eivät niinkään keskity kertomaan, millaista heidän ympärillään on, vaan millaista juuri heillä on.

4.2 Sairauden kokemus

Potilaiden mielisairaus määriteltiin heille ulkopuolelta, eivätkä he olleet tietoisia heille annetuista diagnooseista. Harvempi potilas kirjeissään edes koki, että heidän mielessään olisi jotain vikaa ja sairauden tuntemuksia käsiteltiin yleensä fyysisten oireiden ja oman toimintakyvyn kautta. Esimerkiksi Juho R. kertoi vain fyysisestä sairastumisestaan: “olen ollut hyvin kipeä ja luulin huonon hoiton tähte ja luulin kuolevan sillä lääkärin apua ei saanut vaan sitten tuli toinen lääkäri toimitti avun sillä minua vaivas reumatismi ja wilutauti.”¹²⁴

Juho W.:tä puolestaan vaivasi hänen omien sanojensa mukaan “vaikea keuhkotauti ja tämän talon lääkäri on sen täällä parantanun eikä minussa ole enää mitään vikaa muuta kun tarvitte päästä täältä pois. [-] Hyvästi nyt kunnen minä jaksaa tälläkertaa enemmän kirjottaa kun olen vähän huonoissa voimissa kun minä olen vielä sairasvuoteen oma vaihken ole kykenemätön että kykenen jo pöytällä kirjoittamaan niin kun tavallisesti ihmiset kirjottaa.”¹²⁵

Kuvaukset eivät yllätä, sillä fyysiset sairaudet olivat selkeämmin selitettävissä ja parannettavissa myös potilaan näkökulmasta. Kehollinen sairastuminen on myös näkynyt heidän arkipäiväisessä elämässään. Osa potilaista kielsi mielisairauden kokonaan. Esimerkiksi Frans totesi pastorille, että “Sekin hyvin todistaa etten minä ole voinut olla sekasin kun minä muistan aivan joka seikan sieltä karhunkopista asti.”¹²⁶

August on kirjeessään Kaarille todennut, että “Ajatuskykyni on heikko siitä määri enempää” ja “Olen minä vähän sairas. Toimintani on väliin laiskuus, koska rekasmestarin töitä ei ole koko kesäksi riittänyt.” Jussille lähetetyssä kirjeessä hän pohti tarkemmin sairauttaan: “Minä olen nauttimassa terveyteni hoitoa täällä koska tämä nykyinen ihmiskunnan hirmuvalta on vaatinu minun pahantekijänä näin ankaraan rankastukseen, hatussa käyressäni huomasi olevani jo sovelias päätäni myören veteen, koska huomasi olevani saastutuksen alainen.” Seuraavaksi hän lisäsi: “Tämä minun asiani ei ole kyseestä olevasta rikosasiasta johtunu, olen ollu ankarassa rankastuksessa kaikenlaisten tautien vaivaamana ja mielenhäiriössä, olen nyt

¹²⁴ FA:1 11/1911 TVMSA.

¹²⁵ FA:1 29/1912 TVMSA.

¹²⁶ FA:1 50/1912 TVMSA.

kuitenkin viisaampi kuin koskaan ennen kaskymmentä vuotista saastutusta, en vielä tiedä tulenko koskaan vallan terve oleen, koska pienistä paikastani pistelee.” Lopuksi hän vielä totesi, että “Luonnon luulematta mä unia nähny paljo, joista on pääni man vielä kuin rappeutunu muuri.” ja “Olen henkimailman tietojen mukaan saanu tietää suuria onnettomuuksia tapahtuneen.”¹²⁷

August totesi ajatuskykynsä olevansa heikko ja kärsineensä mielenhäiriöstä, mutta lisäsi, että nämä eivät johtuneet tapahtuneesta rikoksesta, vaan ankaran rangaistuksen kärsimisestä. Hän saattoi nähdä tapahtuneessa myös jonkinlaista positiivisuutta, koska mainitsi “olen nauttimassa terveyteni hoitoa täällä” ja “olen nyt kuitenkin viisaampi kuin koskaan ennen kaskymmentä vuotista saastutusta”. Hän myönsi kärsineensä itsesaastutuksesta ja totesi tähän liittyen, että ei usko koskaan parantuvansa kokonaan. Hän myös mainitsi työnteon puutteesta johtuvan laiskuuden, mistä on nähtävissä että oma terveys heijastui kykyyn tehdä töitä. Henkisiin kokemuksiinsa hän nostaa hyvin arkisella tapaa vielä unet ja yhteyden henkimaailman kanssa, mutta ei liitä näitä puheeseen mielisairaudesta.

Kirjeissä, joissa ei mainita vastaanottajaa August kertoi, että “Tajuttomassa tilassa, oltuani täällä vielä makaavalaisena kuus kuukautta, huomasin taaskin elämän tarvien saivan koska olen terve.” Toisessa hän vielä kertoi, että “Ilmi lausun täällä olevan hengimailman puheen. Myrkyä sisältävän johdon ilmaventtiilissä. Sänkyn alla olevat Sähköjohto, joista terveyteni kaasu poistuu ihmisistä. Automaattinen kone ulottuva laitokseen.”¹²⁸ Näissä kirjeissä hän totesi olevansa terve ja terveyden kaasun poistuvan selliin laitetun sähköjohdon ja myrkyä sisältävän ilmaventtiilin kautta. Nämä olivat hänelle koettua todellisuutta, eikä tässäkään tuoda potilaan omasta takaa esille, että kokemukset saattaisivat johtua mielisairaudesta, vaan sairastumisen koetaan olevan laitoksen vika.

Myös Karl K. totesi ettei ole terve, mutta hänkin kertoi ettei kyse ole mielen sairaudesta vaan ruumiillisesta vaivasta johtuvaa:

Etten ole terve enkä myöskään ruumiillisesti voi hyvin mutta älä Mari rakas suinkaan otaksu sitä, että tämä tautini on mitään mielen häiriötä ei eikä vielä sen tapaistakaan

¹²⁷ FA:1 8/1911 TVMSA.

¹²⁸ FA:1 8/1911 TVMSA.

vaan se on aivan toisenlaista ja on ilmaantunut ruumiini mitä kummallisempaan paikkaan nimittäin peräreikään jossa se herettää niin sanoilla sanomattomat tuskat niin että tätä pientä viestiäki sinulle kirjottaessani täytyy tuskien takia itseäni kierrellä käännellä ja väännellä niin tästä voit mari rakas päättää minkälaista voimista minulla on nykyään täällä kakolan mielisairaalassa niin että täytyy sanoa että nykyinen tilani ei kenessäkään herättäisi minkälaista kateutta vaikka kuinka huonoilla oloilla olisi kun vaan muuten saisi olla terve sillä terveys vaikka kuinka kolkon ympäristön piirittämänä täytyisi elää saisi iloa ja riemua ihmiselle ja aivan toisellaiset tunteet kuin ne mitä sairaus mieleen loihitti. Kyllä olen tämän tautini lääkärillekin ilmoittanut ja olenkin saanut lääkettä mutta nämät lääkkeet eivät ole niin sanottua parannusta saaneet aikaan vaikka sydämeni ruumiini tuskissa olen sitä niin kovin on toivonut. Mutta tämä sydämeni toivo on minun ainakin tähän asti pettänyt ja ruumiini lääkkeistä huolimata on jäänyt enttisiin ja yhä suurempiin tuskiin joista niin sydämestäni saisin vapautuvani.¹²⁹

Karl E. tiedosti mielisairautensa kirjoittaessaan siskolleen: ”Minun elämäni on ollut sangen raskasta sillä minun on pidetty turun läänin wangilassa olevassa karhunkopissa eli helvetin uunissa joka on tämänlainen ja pyydän että sinä kysyisit perrään onko oikeus murhata murhaamalla mielisairasta joka on heikkomielisisen kirjoissa ollut syntymästä asti.”¹³⁰
Äidilleen hän kirjoitti:

Minä ainakin olen kaasumyrkytetty ja nukutettu kaasumyrkyllä. Turun läänin wangilassa yhteensä 6 kuukautta josta minä olen tullut sangen heikkopäiseksi hengen sairaaksi ja en tiedä teevedestä ensin ja sitten kaasumyrkyllä josta olen sangen sairas ja täytyy ihmetellä montaa sorttia mitä minä olen saanut kärsiä luissani ja hengessäni se kärsiminen on ollut sangen raskasta se on syy miksi minä olen tullut heikoksi ruumiiltani ja päästäni. Nyt kaipaisin raitista ilmaa ruumiilleni ja päälleni koska muuten murhattu murhaamalla ja kirutettu kiruttamalla.¹³¹

¹²⁹ FA:1 31/1911 TVMSA.

¹³⁰ FA:1 34/1911 TVMSA.

¹³¹ FA:1 34/1911 TVMSA.

Hän kirjoitti myös lääkärille, että “parannuksille vankilan lääkäri olen niin heikko kuin waan kerrassaan olen niin rukoilin itsepuolestani kuin olen sangen heikko sairas päästäni.”¹³² Karl E. oli perheelleen ja lääkärille todennut kärsivänsä mielen sairauksista, sekä syntymästään asti että vankilan aiheuttamana. Myös hän nosti esille selliin lasketun kaasumyrkyn ja annetun teeveden, jotka hänelle ovat aiheuttaneet sairauden.

Kaarle puolestaan kertoi terveytensä hyväksi ja pohtii syytä, miksi hänet on mielisairaalaan tuotu, vaikka ei ole kokenut olevansa mieleltään sairas:

Terveyteni puolesta olen voinut jotenkin hyvin tätä nykyä. Sikseen kun olen näin virkavallan sortamana aivan syyttömästi vankilaan saatettu. Eikä vielä sillä hyvä vaan on menty niinkin pitkälle, että piti saada lähettää tänne mielisairaalaan -- jos täällä viellä ennen poispääsyä todellakin tulis mielisairaaksi niin kuin jo edellä mainitsin tämän olevan sattunut kovasti minuun kun vielä tällaiseen laitoksen tuotiin vaikka en ole vielä yhtään heikommaksi tullut mieleni tilan suhteen kuin ennenkään niin kuitenkin se luultavasti merkitään kirjoihin ehkä näin: Että hän oli todellakin mielisairas tänne tullessaan, mutta nyt hän on jo parantunut senkaltaiseksi, että hänen voi vapaaksi laskea. Siis tullut parannetuksi tämän talon tiliin, vaikka minä saan todistajia siihen niin paljon kuin tarvitaan, etten ole pienintäkään mielisairaana työtä tehnyt ja jos minä olisin joku ahdasmieliseen elohaaveilia niin kukaties sitten olisin voinut tulla mielenvikaan tästä heidän vääryytensä teosta, jota saan kärsiä, mutta senkaltaisien asioiden kanssa kuin uskonnon asiat ovat niin minun ei ole tarvinnut päätäni vaivata sillä minulla on niistä ollut vuosia sitten jo vallan perusteelliset tiedot, sillä ollen perustanut uskoni kalliollen, joka ei horju.¹³³

Erik kirjoitti veljelleen, että ei ole ollut kipeä ja nosti esille, että hänet on tuotu vankilaan ja vankimielisairaalaan häntä vastaan tehtyjen väärien valojen vuoksi:

En minä lule että tirehtör minua toimitti tännee kun minä tulin kakolan ia puhuin asijan niin se lupas toimitta hermosairalaan tännee hulluin huoneseen läkär, kyllä minä olen ollu terve kaikin puolin minä olen monta kyneltä vuotatannu palian väryyten

¹³² FA:1 34/1911 TVMSA.

¹³³ FA:1 38/1911 TVMSA.

tähten kun minulle on tehty viellä sen moiset kun olen autannu mones paikassa niin kun meirän talos tommostet saatann lupurit kehtakin tommostet vaivaset kun tuskin pystys pysyy tulla väriä valaia tekemän omista päistän.¹³⁴

Vaimolleen osoitetussa kirjeessä Erik kertoi, että ei tappele pahojen henkien kanssa niin kuin muut ja vakuutti ettei sairautta löydy, vaikka kuinka tutkimuksia hänelle tehtäisiin:

Kyllä minulla on ollut kirkas valo kun minä makaan ollu alust alkain eikä tappella pahan hengijen kanssa niin kun toiset, vaika se tahtoo tulla pitkäs kun saa olla niinkun karhu luolassa paikallaan ja monet vuotet kirutettavanna ja pilkattavanna murhakkoot että savat vielä pata lokii, kun kerta se on niin raskasta viattoman pois päässä, en minä tule että kettään himistä niin palion tutkitaan kun minua, kyllä minä pyssyn yhtä puhtaanna kuin ennenkiin vaika kuinka minun pääle kannettais syitä.¹³⁵

Ainoastaan Johan T. puhui suoraan nimellä mielisairaudestaan: “Minun lähetettiin Viipurista tänne sairaalaan viimeksi kuluneella toukokuulla sairauteni tähden, sairaus joka minua silloin vaivasi oli heikkomielisyyys, mutta tämä mainittu sairauteni on jo aikoja minusta häipynyt vaan nyt vähin on vaivanut tauti vatsaani, vaan ei kumminkaan liene pitkälle pysyväinen tauti.”¹³⁶ Myös hän silti totesi, että heikkomielisyyys on jo lähtenyt ja tilalle on tullut fyysinen tauti.

Esimerkeistä on nähtävissä, että ensimmäiset potilaat puhuivat paljon henkisen ja fyysisen sairauden kokemuksista läheisille ja lääkärillekin. Sairauden alkuperää ei aina ymmärretty ja välillä sitä ei koettu ollenkaan, mikä sai potilaan pohtimaan syitä miksi oli vankimielisairaalan puolelle joutunut. Syitä ei myöskään useimmiten etsitty omasta toiminnasta tai tehdyistä rikoksista, vaan moni koki että vankeusrangaistus huononsi omaa terveyttä. Useampi potilas mainitsee tahallisen myrkyttämisen kaasumyrkyn kautta, mikä kertoo laitoksessa laajemmin kulkeneesta käsityksestä, että heille halutaan pahaa.

¹³⁴ FA:1 55/1912 TVMSA.

¹³⁵ FA:1 55/1912 TVMSA.

¹³⁶ FA:1 58/1912 TVMSA.

5 Henkilöaktien elinkaari TVMSA:n arkistossa

Potilaiden henkilökohtaiset kirjeet on säilöetty heidän asiakirjoistaan kootun henkilöaktin väliin, jotka kuuluivat Turun vankimielisairaalan arkiston, TVMSA, kokoelmaan vuosina 1911–1968. Koska ennen vuotta 1925 vankimielisairaala toimi kuritushuoneen alaisena, vankimielisairaalan hallintoon liittyvät asiakirjat, kuten johtokunnan pöytäkirjat löytyvät Turun keskusvankilan arkistosta (1859–1975). TVMSA:n arkistorakenne on seuraavanlainen¹³⁷:

- Aa Aa DIAARIT / Saapuneiden kirjeiden diaarit
- Ba Ba LUETTELOT / Kalustoluettelot
- Da Da TOISTEET / Kirjekonseptit
- Db Db TOISTEET / Tulo- ja menoarvioehdotukset
- Dc Dc TOISTEET / Korjaustöiden kustannusarviot
- Dd Dd TOISTEET / Tilastokonseptit
- Ea Ea SAAPUNEET ASIAKIRJAT / Kirjeet
- Eb Eb SAAPUNEET ASIAKIRJAT / Hakemukset
- Fa Fa AKTIT / Sairaskertomukset
- Ge Ge TILIASIAKIRJAT / Ikälisälaskelmat
- H H SISÄLLÖN MUKAAN JÄRJESTETYT ASIAKIRJAT / Sisällön mukaan järjestetyt asiakirjat

Henkilöaktit kuuluvat sarjaan Fa AKTIT / Sairaskertomukset ja niiden arkistoinnissa noudatetaan julkisuuslakia, jossa määritetään henkilötietojen salassapitoajan 100 vuoteen asiakirjan laatimisesta tai 50 vuotta henkilön kuolemasta yksityiselämän suojaamiseksi.¹³⁸ TVMSA:n arkistosta vuosien 1911–1923 asiakirjat ovat siis vapautuneet julkisiksi tutkimuskäyttöön eikä tässä tutkimuksessa käytettyihin henkilöakteihin ole tarvinnut tutkimuslupaa. Näiden päätearkistona on Kansallisarkiston Turun toimipiste.

Vankeinhoitoaineistoja verratessa voidaan arkistoista löytää niille ominaisia ja yhdistäviä piirteitä. Tieteellisen tutkimuksen lisäksi aineistoja käyttävät esimerkiksi sukututkijat, sillä asiakirjoista on löydettävissä myös tietoa vankien elämästä ennen vankilaan joutumista. Sisäännotetuista vangeista on kirjattu ylös vähintään perustiedot, kuten nimi, kotipaikka, syntymäaika sekä hänen tekemänsä rikos ja sen tuomio. Vankilasta ja ajasta riippuen on saatettu kerätä myös muita tietoja ja esimerkiksi tässäkin työssä esiin nostetut Turun

¹³⁷ Turun vankimielisairaalan arkisto. <<https://www.finna.fi/Collection/narc.VAKKA-25026.KA>> Viitattu 30.4.2024.

¹³⁸ JulkL 24 §1 mom 28 50/100 v

kuritushuone ja vankimielisairaala ovat säilyttäneet vangeista henkilöaktit, joista löytyy henkilötietojen lisäksi erilaisia viranomaiskaavakkeita, joissa selostetaan vangeista ja potilaista yksityiskohtaisia asioita, siinä määrin kun näitä lomakkeita on päätetty täyttää. Turun kuritushuoneen ja vankimielisairaalan lisäksi henkilöakteja löytyy ainakin Hämeenlinnan kuritushuone- ja työvankilan arkistossa.¹³⁹

Tämän tutkimuksen tarkoituksena ei ole selvittää sen tarkemmin, miten TVMSA on muodostunut, vaan tutkia arkaluontoisten henkilöaktien elinkaarta lähtien niiden syntymishetkestä ja päättyen niiden tutkimuskäyttöön vapautumiseen. Käytän tukenani Pirkko Rastaan esittämää elinkaarimallia, jossa asiakirjan elinkaaren vaiheet jaetaan kolmeen osaan alla olevan taulukon mukaisesti:

Vaihe	Asiakirjat
Aktiivivaihe	<ul style="list-style-type: none"> - käytetään primääritehtävissä - säilytys työyksikössä - aktiivivaiheen päättyessä osa asiakirjoista hävitetään
Passiivivaihe	<ul style="list-style-type: none"> - ei käytetä enää primääritehtävissä - saatetaan tarvita muiden tehtävien hoidossa tai juridisista syistä - säilytys viraston tai laitoksen arkistossa - suurin osa hävitetään passiivivaiheen päättyessä
Historiallinen vaihe	<ul style="list-style-type: none"> - käytön painopiste tutkimuksen ja kulttuurin tarpeissa - säilytys arkistolaitoksessa tai keskusarkistossa - säilytetään pysyvästi - korkeintaan 15-20 % aineistosta

Taulukko 1. Asiakirjojen elinkaari Pirkko Rastaan esittämänä.¹⁴⁰

Henttonen on jakanut elinkaarimallit kahteen, tähän Rastaan esittämään ”perinteiseen elinkaarimalliin” ja uudempaan ”elinkaaren jatkumomalliin”. Tässä perinteisessä elinkaarimallissa aineisto kulkee lineaarisesti yhteen suuntaan sen elinvaiheesta toiseen. Malli jäljittelee biologista kulkua, sillä asiakirja syntyy, elää ja kuolee, kun sitä ei tarvita ja asiakirjat hävitetään tai se saa ”ikuisen elämän” päätearkistossaan. Malli kuvastaa myös

¹³⁹ Vankeinhoitoaineistot, Aineistojen portti. <https://portti.kansallisarkisto.fi/fi/aineisto-oppaat/vankeinhoitoaineistot> Viitattu 30.3.2024.

¹⁴⁰ ks. Pirkko Rastas: *Arkistotoimi ja asiakirjahallinto* (1990), sivu 53.

henkilöaktien elinkaarta. Myöhemmin luotu elinkaaren jatkumomalli on syntynyt sähköisen ympäristön tarpeisiin, jolla on pyritty vastaamaan perinteisen elinkaarimallin puutteisiin nähdä asiakirjat yhteen suuntaan elävinä objekteina.¹⁴¹

5.1 Aktiivi- ja passiivivaihe

Turun vankimielisairaalan arkiston elinkaari alkaa ensimmäisten asiakirjojen luontihetkestä ja tällöin alkaa myös sen aktiivivaihe. Henkilöaktien kohdalla katson tämän tarkoittavan sitä, että aktiivivaihe alkaa potilaan sisäänkirjaamisesta, jolloin hänestä saadut irralliset dokumentit kootaan yhteen, potilaan henkilökohtaiseksi aktiksi. Sisälletyt asiakirjat ovat suurimmaksi osaksi syntyneet aiemmin, mutta niiden elinkaaren katsotaan alkaneeksi siinä hetkessä, kun ne vastaanotetaan kyseisessä organisaatiossa.¹⁴² Henkilöaktien aktiivivaihe jatkui niin kauan, kunnes potilas kirjattiin ulos ja hänestä tehdyt merkinnät aktissa päättyivät.

Vankimielisairaala toiminta perustui ajankohtaiseen lainsäädäntöön, asetuksiin ja ohjesääntöihin. Keisarin vuonna 1912 asettama ”Armollinen asetus Turun kuritushuoneen yhteyteen perustetun vankien mielisairaalan järjestysmuodosta ja vuosirahasäännöstä”¹⁴³ antoi toiminnalle raamit ja määräsi vankimielisairaalan johdossa olevan lääkärin huolehtimaan dokumenteista. Sanaa arkistointi ei käytetty. Ohjeistukset määräisivät arkistonmuodostusta siinä mielessä suoraan, että niissä määrättiin, mistä piti pitää kirjaa ja mistä raportoida eteenpäin esimerkiksi vankeinhoitohallitukselle. Tällöin henkilöakteihin kerääntyivät kaikki rangaistukseen ja hoitoon olennaisina pidetyt asiakirjat. Oman johtosäännön vankimielisairaala sai vasta vuonna 1918.

Henkilöaktit on luotu palvelemaan niiden alkuperäistä tarkoitusta. Kuten Anne Wilenius on todennut, tällaisten virka-arkistojen aineistot ovat viranomaisen lakisääteisten tehtävien ja aktiivisen toiminnan sivutuote.¹⁴⁴ Esimerkiksi lastensuojelun arkistoja tutkinut Tarja Vierula huomauttaa, että kirjaukset ovat viranomaisen tai asiaa hoitavan henkilön pohdintaa, joka pohjautuu tapauskohtaiseen harkintaan. Asiakirjoja kirjaavat ammattilaiset valitsevat

¹⁴¹ Henttonen 2023, 33–37.

¹⁴² Henttonen 2023, 33.

¹⁴³ Armollinen asetus Turun kuritushuoneen yhteyteen perustetun vankien mielisairaalan järjestysmuodosta ja vuosirahasäännöstä. (As.kok. 9/12.3.1912); ks. esim. Ranta 1979, 30–34.

¹⁴⁴ Wilenius 2001, 42.

kirjattavaksi asioita, jotka he kokevat olennaiseksi oman työn ja organisation pääasiallisen toiminnan toteuttamiseksi.¹⁴⁵

Henkilöaktien passiivivaihe alkaa hetkestä, kun potilas kirjataan ulos vankimielisairaalaan ja häneen liittyvät kirjaukset loppuvat. Aktiivi- ja passiivivaiheen välissä tapahtuu myös seulontaa, jossa tarpeettomat asiakirjat hävitetään ja loput säilytetään tulevaisuuden mahdollisia tarpeita varten. Seulonnasta ei henkilöaktien kohdalla ole tietoa, mutta näyttää siltä että kaikki potilasta koskevat dokumentit olisi sellaisinaan säilytetty arkistoon.

Järjestysmuutosäännössä vuonna 1912 mainittu, että vankimielisairaalan arkistosta vastaa lääkäri, joka hoiti vankimielisairaalan puolella kirjalliset dokumentit ylihoitajan avustuksella.¹⁴⁶ Ensimmäinen oma tilansa vankimielisairaalan arkistolle rakennettiin peruskorjauksen yhteydessä vuonna 1976.¹⁴⁷ Sitä aiemmin TVMSA:n sisältämät asiakirjat ovat todennäköisesti sijainneet henkilökunnan työhuoneiden yhteydessä käsiarkistona.

Kansallisarkistosta tuli keskusvirasto ensimmäisen arkistolain myötä vuonna 1939. Sitä ennen se ei ohjannut virastojen arkistointia eikä virastoilla ollut velvollisuutta luovuttaa asiakirjoja maakunta-arkistoihin tai Kansallisarkistoon. Peruslinjaksi on otettu, että kaikki ennen vuotta 1920 laaditut julkishallinnon asiakirjat säilytetään pysyvästi, ja muuten tavoitteena on säilyttää 15–20 prosenttia.¹⁴⁸

Suomi alkoi ensimmäisenä pohjoismaana käyttö syntymäpäiväotantaa valtionarkiston päätöksellä vuonna 1968 asutushallituksen asiakirjoihin, ja tämä laajeni myöhemmin koskemaan myös muita viranomaisten laatimia asiakirjoja, kuten vankeinhoidon henkilöasiakirjoja. Syntymäpäiväotanta määrää pysyvästi säilytettäväksi niiden henkilöiden asiakirjat, jotka ovat syntyneet 8., 18. ja 28. päivä.¹⁴⁹

Pohjoismaisessa arvonmäärityksessä on puhuttu myös eettisestä seulonnasta (*etisk gallring, integritetsgallring*) eli seulontaa, jolla suojataan yksityisyyttä. Sen päämotiivina on hävittää arkaluontoiset ja yksityisyyttä loukkaavat tiedot. Esimerkiksi mielisairaalahoitoon liittyneitä

¹⁴⁵ Vierula 2017, 346–347

¹⁴⁶ Ranta 1979, 31–32.

¹⁴⁷ Ranta 1979, 27–28.

¹⁴⁸ Henttonen 2023, 241–242.

¹⁴⁹ Henttonen 2023, 246.

1950–1970 -luvuilla väestökirjoihin tehtyjä merkintöjä oli mahdollisuus poistaa Väestökirja-asetuksen (198/1970) vuonna 1983 tehdyn muutoksen nojalla. Tietoa siitä, miten säännöstä sovellettiin käytännössä ei ole.¹⁵⁰ Kansallisarkistot eivät ole kannattaneet eettistä seulontaa sen ongelmallisuuden vuoksi. Vaarana on, että henkilöiden suojeleminen kääntyy itseään vastaan ja suojellut kärsivät itse. Henttonen nostaa esimerkiksi tilanteen, jossa henkilö saa apua arkaluontoiseen asiaan. Jos myöhemmin paljastuu, että hoidosta on ollut haittaa, asianomainen ei pysty hakemaan korvausta, koska todisteet on hävitetty.¹⁵¹

Myös tutkimuksen näkökulmasta eettinen seulonta on koettu ongelmalliseksi ja arkistot olivat yhdessä yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen kanssa vastustamassa eettistä seulontaa 1970–1980 -luvuilla.¹⁵² Jos arkaluontoisena pidetyt asiat siivotaan arkistoista on vaarana, että menneisyyden kuvaa siloitellaan ja arvonnääritys johtaa tietoiseen harhaanjohtamiseen (*suggestio falsi*) tai totuuden häivyttämiseen (*suppressio veri*). Tutkimusta varten tarvitaan myös yksilötasolta tietoja arkaluontoisista asioista, jotta pystytään tutkimaan miten yhteiskunnalliset ilmiöt kohtaavat, vaikuttavat ja risteävät yksilötasolla.¹⁵³

Tutkimuksen kannalta tutkijat saattavat tarvita luotujen asiakirjojen tietoja jo silloin, kun se on elinkaaren aktiivi- tai passiivivaiheessa. Arkaluontoiset asiakirjat, kuten tässäkin tutkimuksessa käytetyt rikollisia ja mielisairaita henkilöitä koskevat asiakirjat, ovat lain puutteissa salaisia ja tämänkin jälkeen pitkään käyttörajoituksen alaisia. Niiden henkilötietojen käyttö tutkimustarkoitukseen tarvitsee aina luvan ja esimerkiksi haastattelutilanteissa henkilön suostumuksen. Tutkijan eettiseen toimintaan liittyy anonymisoinnista (nimien muuttamisesta) ja pseudonymisoinnista (henkilöön yhdistettävien tietojen poistamisesta) huolehtiminen sitä vaatiessa.

5.2 Historiallinen vaihe – arkiston ja tutkijan rooli

Asiakirjojen järjestämisessä arkistoon noudatetaan arkistotieteessä provenienssiperiaatetta. Esimerkiksi Kansallisarkisto on selittänyt provenienssiperiaatteen seuraavanlaisesti:

¹⁵⁰ Henttonen 2023, 247; Orrman 2019, 81–97.

¹⁵¹ Henttonen 2023, 247.

¹⁵² Edquist 2019, 112.

¹⁵³ Henttonen 2023, 248; Orrman 2019, 81–97.

Periaate, jonka mukaan asiakirjatiedot kuuluvat sen yhteisön tai henkilön arkistoon, jonka toiminnan tuloksena ne ovat syntyneet tai joiden haltuun ne ovat asian käsittelyn yhteydessä päätyneet. Provenienssiperiaate voidaan jakaa kahteen osaan: ulkoiseen ja sisäiseen. Ulkoinen provenienssiperiaate tarkoittaa sitä, että eri arkistonmuodostajien arkistokokonaisuuksia ei saa sekoittaa keskenään. Sisäinen provenienssiperiaate eli alkuperäisen järjestyksen periaate lähtee siitä, että arkistonmuodostajan asiakirjatiedoilleen antamaa järjestystä ei saa jälkikäteen muuttaa. Periaatteen ulkoista osaa on runsaan sadan vuoden ajan noudatettu järkkymättä kaikkialla, kun taas sisäisen periaatteen soveltamisessa on kansainvälisesti tarkastellen ollut enemmän joustoa monista tekijöistä johtuen. Suomessa on pyritty varsin tiukasti noudattamaan myös alkuperäisen järjestyksen periaatetta.¹⁵⁴

Kansallisarkisto edellyttää viranomaisilta, että aineistot on toimitettava valmiiksi järjestettyinä, seulottuina ja luetteloituna. Historialliseen vaiheeseen siirryttäessä arkistoinnin vaiheet jakaantuvat siis sekä arkistonmuodostajan että päätearkiston kesken. Aineiston järjestelyssä sille luodaan tai palautetaan rakenne, joka on katsottu ”oikeaksi”. Aineistoa kuvailtaessa yhteen kootaan myös tietoja, jotka tarvitaan jotta aineistoa pystytään ymmärtämään, hallitsemaan ja tunnistamaan. Prosessi on työläs, kun asiakirjat käydään läpi yksitellen ja asiakirjojen säilyvyyden fyysistä suojaamista varten joudutaan poistamaan kaikki paperiaineistoa vahingoittavat materiaalit, kuten muovikalvot ja paperiliittimet.¹⁵⁵

TVMSA:n arkistonmuodostuksessa on käytetty Valtionarkiston 1940-luvulla antamaa ABC-kaavaa¹⁵⁶, joka sisältää asiakirjojen sisältöön ja muotoon perustuvia sarjoja. ABC-kaava koostuu kiinteistä pääsarjoista, joiden nimekkeet pysyvät samoina. Pääsarjojen alla on sarjoja ja alasarjoja, joiden nimekkeet ovat vapaammin muotoiltavissa. Näitä kaikkia sarjoja otetaan käyttöön tarvittava määrä.¹⁵⁷ ABC-kaavan pääsarjat menevät seuraavanlaisesti:

A. DIAARIT

B. LUETTELOT

C. PÖYTÄKIRJAT

¹⁵⁴ Arkistojen portti: Provenienssiperiaate. <<https://portti.kansallisarkisto.fi/fi/arkistoalan-sanasto/provenienssiperiaate>> Viitattu 30.4.2024.

¹⁵⁵ Henttonen 2023, 252.

¹⁵⁶ vrt. Nykään käytössä oleva tehtäväpohjainen arkistokaava.

¹⁵⁷ Arkistokaavat ja luettelot, Kansallisarkisto. <<https://kansallisarkisto.fi/arkistokaavat-ja-luettelot>> Viitattu 30.3.2024.

- D. TOISTEET
- E. SAAPUNEET ASIAKIRJAT
- F. KIRJEISTÖ
- G. TILIASIAKIRJAT
- H. SISÄLLÖN MUKAAN JÄRJESTETYT ASIAKIRJAT
- I. KARTAT JA PIIRUSTUKSET
- K. TILASTOASIAKIRJAT
- L. ELEKTRONISET ASIAKIRJAT
- M. MUISTIOT JA SUUNNITELMAT
- S. ELOKUVAT JA ÄÄNITTEET
- T. MIKROFILMIT
- U(J). MUUT ASIAKIRJAT

Arkistot syntyvät usein tiedostamatta, jonkin toiminnan sivutuotteena ja käyttöaikanaan ne ovat olleet ainoastaan rajatun käyttäjäryhmän silmille. Näiden aineistojen avaaminen laajemmalle käyttäjäjoukolle tuo esiin eettisiä ongelmia, joista kaikkia ei edes voida täysin ratkaista. Tämä arkistotyön luonnostaan ristiriitainen luonne onkin yksi syy, minkä takia arkistoetiikka on ainutlaatuista. Arkistotyö kohtaa eettisiä haasteita, mikä on luonnollinen osa työtä.¹⁵⁸

Myös viranomaisarkistoista on mahdollista löytää henkilökohtaisia kirjeitä, joissa ihmiset kertovat sellaisia asioita elämästään, joita ei ole tarkoitettu kerrottavan julkisesti, asianomaisten ulkopuolelle.¹⁵⁹ Danielson tekee henkilöiden suojelemisesta ja tiedon avoimuudesta arkistoissa kolme huomiota: ensimmäinen on tutkimussuunnitelmien arviointi institutionaalisesti arvostettujen vertaisarvioijien kautta. Toisena on arkistonhoitajan tekemä arkaluonteisuusarvio ennen aineiston antamista julkiseen käyttöön. Kolmantena vastuu siirretään tutkijalle, joka tekee päätöksen, kuinka paljon tiedon käyttöä rajoitetaan. Viime kädessä asiakirjojen eettinen käyttö jää tutkijan vastuulle, erityisesti jos arkisto on täysin avoin.¹⁶⁰

Asiakirjan alkuperäinen haltija voi tarkoituksellisesti tai tahattomasti hävittää tai tuhota sen, jolloin asiakirjaa ei siirretä arkistoon.¹⁶¹ Arkistotyössä yksityisyyden loukkaaminen on väistämätöntä, koska siinä ollaan tekemisissä asiakirjojen kanssa, jotka on alun perin luotu

¹⁵⁸ Danielson 2010, 7.

¹⁵⁹ Vainio-Korhonen 2017, 41.

¹⁶⁰ Danielson 2010, 210–212.

¹⁶¹ Danielson 2010, 87.

niiden ensisijaista tarkoitusta varten.¹⁶² Näin yksityiset asiakirjat, jotka on luotu niiden omissa kapeissa ja määritellyissä konteksteissa, siirtyvät arkistoissa toissijaisiin tarkoituksiin, kuten niiden tietoja julki tuovien tutkijoiden tarkasteltavaksi.

Yksityisiin asiakirjoihin kuuluu myös kirjeenvaihto, jossa kirjeen kirjoittavat eivät välttämättä tiedä, että heidän henkilökohtaiset ajatuksensa ovat päätyneet kaikkien saataville. Kirjeiden kirjoittajat ja niiden vastaanottajat menettävät tällöin tiedon käytön hallinnan. Danielson nostaa myös esille, että vaikka esimerkiksi päiväkirjan kirjoittaja on antanut luvan sen sisällön tutkimusta varten, päiväkirjoissa mainituilla komansilla osapuolilla ei todennäköisesti ole tietoa siitä, miten ja mitä heistä on kirjoitettu paljastettavaksi julkisuuteen. Arkistoissa asia on ratkaistu pääsyrajoitusten avulla, joilla pyritään välttämään yksityisyyden räikeimpiä rikkomuksia. Arkistotyölle ominainen eettinen ongelma on tasapainotella yksityisyydensuojan ja avoimen pääsyn välillä. Kehittyvä teknologia tuo mukaan omat haasteensa, kun tarvitaan uusia keinoja suojata yksityisyys myös sähköisesti.¹⁶³

Arkistoprosessiolla on omat asiakirjahallinnan ja arkistoammattilaisen eettiset sääntönsä. Nämä säännöt ovat suuntaa antavia ja parhaiten eettisyys toteutuu asiakirjojen arvonmäärityksessä julkilausutuilla periaatteilla, päätöksentekoprosessin läpinäkyvyydellä, säännönmukaisilla toimenpiteillä ja selkeillä toimintatavoilla.¹⁶⁴ Kaikkeen arkistonhoitajan ja asiakirjahallinnan ammattilaisten toimintaan liittyy vallankäyttöä ja eettisiä elementtejä. Nämä liittyvät erityisesti asiakirjojen elinkaarten säilytys- ja hävityspäätöksiin sekä dokumentaarisen perinteen muodostamiseen arkistoon. Eettisiä haasteita arkistoon tuovat erityisesti julkisuus- ja henkilötietolain määrittelemien arkaluontoisten ja henkilötietojen sisältävien tietojen hallinta.¹⁶⁵

ICA eli The International Council on Archives Code of Ethics perustettiin vuonna 1996 tarpeeseen paitsi tunnustaa arkiston perusarvoja, edistää asiakirjojen, arkistojen ja tietojen tehokasta hallintaa ja käyttöä kaikissa muodoissa sekä niiden säilyttämistä ihmiskunnan kulttuuri- ja todisteperintönä, kansainvälisen yhteistyön kautta, jakamalla ammatillisia kokemuksia, tutkimusta ja ideoita arkistojen ja arkistolaitosten johtamisesta sekä

¹⁶² Danielson 2010, 183.

¹⁶³ Danielson 2010, 183–184.

¹⁶⁴ Henttonen 2015, 123.

¹⁶⁵ Henttonen 2015, 122.

organisoinnista. Arkistonhoitajan eettiset säännöt (Code of ethics) on listattu ICA:n sivuilla.¹⁶⁶

Vaikka henkilötietolakia ei rikottaisi, tutkija voi silti loukata tutkittavien yksityisyyttä. Pelkkä anonymisointi ei riitä takaamaan, etteikö tutkimuksen tuloksia julkaistessaan leimaisi tutkittavaa tai kohdistaa häneen vahingoittavaa julkista huomiota.¹⁶⁷ Eettisten normien ja lakien tuntemus kyllä auttaa tekemään konkreettisia ratkaisuja, mutta tutkimustyössä käytetyistä valinnoista vastuu jää tutkijalle.

Ammattietiikka on siinä suhteessa ongelmallinen, että se voi toimia ainoastaan yleisenä ohjenuorana ja muistutuksena eettisyyden vaatimuksesta. Monissa ammateissa työn päämääriin ja työtehtäviin liittyy toimintatapoja, jotka tuovat työntekijöilleen eettisesti ongelmallisia tilanteita, jolloin ammattieettisten tapojen noudattaminen takaa eettisesti hyväksyttävän toiminnan. Tutkijan eettiseen harkintaan liittyy kuitenkin sääntöjen seuraamisen lisäksi myös valmius pohtia, keskustella ja nostaa esille etiikan näkökulmasta ongelmallisia kysymyksiä.¹⁶⁸

¹⁶⁶ ICA Code of Ethics, ICA reference documents. <<https://www.ica.org/governance-operationnal/reference-documents/>> Viitattu 30.3.2024.

¹⁶⁷ Hallamaa, Lötjönen, Sorvali & Launis 2006, 13.

¹⁶⁸ Gylling 2006, 349–350.

6 Loppupäätelmät

Vankeinhoidon uudistus ja uusi rikoslaki vuonna 1889 toimivat lähtölaukauksena tarpeelle perustaa mielisairaille vangeille oma vankimielisairaala. Taustalla vaikutti erityisesti vankeinhoitohallitus, jolla oli ylin vastuu vankeinhoidon valvomisesta. Turun Kakola ei ollut ensisijainen suunnitelma, mutta kun sen todettiin olevan käytännöllisin vaihtoehto, Turun kuritushuoneeseen yhdistettyä mielisairaala, vankimielisairaala Annesta, alettiin rakentaa vuonna 1904 ja ensimmäiset potilaat otettiin sisään vuonna 1911. Vankimielisairaala johti lääkäri ja ensimmäisen ohjesääntönsä se sai vuonna 1912, jossa määriteltiin, että johto kuului kuritushuoneen johtokunnalle sekä ylin valvonta vankeinhoitohallitukselle ja lääkintöhallitukselle.

Vankiloiden virkamiehet määrittivät vangin mielisairauden heidän käytöksensä kautta ja vankilan lääkäri tutki sekä diagnosoi vangin. Näiden kautta lähtövankilan henkilökunta pystyi anomaan vangille paikkaa vankimielisairaalaan. Perinnöllisyys, huonot kasvatusolot ja alkoholin käyttö olivat luonnollisia selityksiä mielisairauden puhkeamiselle ja rikollisille teoille. Taustan, fyysisten ominaisuuksien ja käytöksen lisäksi valtiota, virkavaltaa ja henkilökuntaa vastaan kohdistettu niskurointi ja arvostelu koettiin epäsovivaksi, epäsovivasti käyttäytyvä mielisairaaksi. Vallitsevien ohjeistuksien mukaan potilaiden rajoitettu kirjeenvaihto kulki vankimielisairaalan lääkärin kautta, joka sensuroi epäsovivaksi nähdyt kirjeet osaksi potilaan henkilöaktia. Sensuroidut kirjeet ovat vain pieni osa tapahtuneesta kirjeenvaihdosta, mutta siitä on silti saatavilla potilaiden arvokkaita ja omakohtaisia kokemuksia heidän sosiaalisista suhteistaan ja tilallisista kokemuksistaan.

Potilaiden sosiaaliset suhteet näkyvät sekä ulospäin kotiinpäin lähetetyissä kirjeissä että sisäänpäin henkilökunnalle lähetetyissä kirjeissä. He kirjoittivat kotiin jääneille rakkailleen suoraan tai välikäden kautta, peläten tullessa unohdetuksi ja haaveillen rohkeasti tulevaisuudesta vankeusrangaistuksen jälkeen. Perheenjäsenet olivat monen mielessä ja potilaat kirjoittivat ahkerasti kotiin vanhemmille, vaimolle, lapsille ja sisaruksille. Potilaat vastaaottivat lähetyksiä ja vierailuja lääkärin sallimissa rajoissa, ja nämä toivat selvästi iloa potilaiden arkeen. Sensuuriin pysähtynyt kirjeenvaihto, kirjoittamattomat kirjeet ja tekemättömät vierailut aiheuttivat myös pelkoa potilaalle siitä, että kotona hänet olisi jo unohdettu. Muiden potilaiden kanssa yhteiselo ei kirjeiden valossa aina ollut mieluisaa ja

henkilökunnasta erityisesti vartijoiden kohdalla oli negatiivisia kokemuksia. Potilaat eivät kirjoituksissaan säästelleet kokemaansa epäoikeudenmukaisuutta.

Potilaiden tilalliset kokemukset eivät niinkään löytyneet fyysisen ympäristön kuvailusta, vaan kokemuksia löytyi omasta arjesta ja terveydentilasta. He vertasivat kokemuksiaan vankimielisairaalassa aiempiin kokemuksiinsa tavallisista vankiloista ja järjestelyt aiheuttivat sekä positiivisia että negatiivisia tunteita. Potilaat kokivat sairauden kehollisten tunteiden kautta ja mielisairaus oli ulkopuolisten tekijöiden aiheuttama. Monet kokivat olevansa terveitä, ja että eivät edes kuuluisi vankimielisairaalan puolelle. Osa koki, että laitoksessa annettu kaasumyrkky, teevesi tai tulilaava teki aiemmin terveenä olleet sairiksi.

Kirjeitä sisältävien henkilöaktien elinkaari kulki Turun vankimielisairaalan arkistossa perinteisen elinkaarimallin mukaisesti syntymästä kuolemaan, tai tässä tapauksessa ikuisen elämään Kansallisarkiston päätearkistossa. Henkilöaktit on luotu niiden primääritehtävää varten, säilyttämään potilaiden asianmukaisia dokumentteja ja lääkärin kirjauksia varten niin kauan kuin potilas oli vankimielisairaalassa. Uloskirjauksen jälkeen henkilöaktit siirtyivät passiivivaiheeseen, jossa ne ovat säilyneet muuttumattomana vankimielisairaalan arkistotiloissa. Historialliseen vaiheeseen siirryttäessä henkilöaktit ovat Kansallisarkiston ohjeiden mukaisesti järjestelty, luetteloitu ja kansioitu päätearkistoon, jossa ne pysyvät arkaluontoisen sisältönsä vuoksi pääsyräjoitettuna sata vuotta.

Vastuu henkilöakteista ja niiden käytöstä on nyt siirtynyt arkistolle ja tutkijoille. Arkaluontoiset asiakirjat mielisairaista vangeista avaavat arvokkaita näkökulmia uudelle tutkimukselle. Henkilöaktien käsittelyyn liittyvä eettisyys saa pohjan laista ja ammattieettisistä ohjeistuksista, mutta vastuu jää viime kädessä niitä käyttävälle yksilölle. On kuitenkin hienoa, että arkaluontoisista asioista ei vaieta, ja tutkittavia kunnioittaen annetaan ääni historiassa marginaaliin jääneille henkilöille. Tässä tutkimuksessa käy ilmi, että vangin ja mielisairaalan leimasta huolimatta vankimielisairaalan potilaat elivät omassa ympäristössään arkeaan ja ylläpitivät ihmissuhteitaan aivan kuten muut aikansa ihmiset. Vaikka kirjetutkimuksen haasteena on mahdollisuus tavoittaa vain pieni osa tutkittavien ajatuksista, säästyneet kirjeet ovat tässä kohtaa tutkijan ainut tapa saavuttaa heidän henkilökohtaisia kokemuksia. Laitoksen ja henkilökunnan äänen sijasta esiin nousee yksilö, hän joka oikeasti koki vankimielisairaalan alkuvuodet potilaan näkökulmasta.

Lähteet

Alkuperäisaineisto

Kansallisarkisto, Turku

- Turun vankimielisairaalan arkisto (TVMSA)
- Sairaskertomukset Fa:1 1911–1912

Tutkimuskirjallisuus

Achté, Kalle: *Satakolmekymmentä vuotta psykiatria. Lapinlahden sairaalan historia 1841-1971*. Otava, Helsinki 1974.

Ahlbeck, Jutta: Ratkaisuna sterilisaatio. Kansakunnan parasiitit ja naisruumiin uhka.

Teoksessa *Kipupisteissä – Sairaus, kulttuuri ja modernisoituva Suomi*. Toim. Jutta Ahlbeck, Päivi Lappalainen, Kati Launis, Kirsi Tuohela & Jasmine Westerlund. Turun yliopisto, 2021. Sähköinen julkaisu: <https://www.utupub.fi/handle/10024/151115> [haettu 29.3.2024].

Ahlbeck-Rehn, Jutta: *Diagnostisering och disciplinering. Medicinsk diskurs och kvinnligt vansinne på Själö hospital 1889–1944*. Åbo Akademis Förlag, Åbo 2006.

Danielson, Elena S.: *The Ethical Archivist*. Society of American Archivists, Chicago 2010.

De Baets, Antoon: *Responsible History*. Berghahn Books, 2009. Sähköinen julkaisu: <https://ebookcentral.proquest.com/lib/kutu/detail.action?docID=544348&pq-origsite=primo> [haettu 29.3.2024].

Edquist, Samuel: *Att spara eller inte spara: De svenska arkiven och kulturarvet 1970–2010*. Uppsala Universitet 2019. Sähköinen julkaisu: <https://www.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A1306246&dswid=8175> [haettu 30.3.2024].

Frigren, Pirta: Tirkistelyä vai ymmärryksen lisäämistä? Historiantutkija arkaluontoisista asioista kirjoittamassa. Teoksessa *Historiantutkimuksen etiikka*. Toim. Satu Lidman, Anu Koskivirta & Jari Eilola. Gaudeamus, Helsinki 2017.

- Gylling, Heta Aleksandra: Tutkijan ammattietiikka. Teoksessa *Etiikkaa ihmistieteille*. Toim. Jaana Hallamaa, Veikko Launis, Salla Lötjönen ja Irma Sorvali. Hakapaino Oy, Helsinki 2006.
- Hakamäki, Harri: *Kakolan vankila 1853–2007*. Toim. Jussi Hakulinen. Finepress Oy, Turku 2016.
- Henttonen, Pekka: *Johdatus asiakirjahallinnan tutkimukseen*. Uudistettu laitos. Avain, Helsinki 2023.
- Henttonen, Pekka: *Johdatus asiakirjahallinnan tutkimukseen*. Avain, Vantaa 2015.
- Hirvonen, Ari: Eettisesti hyvä tutkimus. Teoksessa *Etiikkaa ihmistieteille*. Toim. Jaana Hallamaa, Veikko Launis, Salla Lötjönen ja Irma Sorvali. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2006.
- Jäntti, Saara, Heimonen, Kirsi, Kuuva, Sari, Maanmieli, Karoliina & Rissanen, Anu (toim.): *Kokemuksia mielisairaalaista – Muistoihin kaivertuneet tilat*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 2022. Sähköinen julkaisu:
<https://oa.finlit.fi/site/books/e/10.21435/skst.1483/> [haettu 29.3.2024].
- Koskivirta, Anu & Lidman, Satu: Historioitsija eettisten valintojen äärellä. Teoksessa *Historiantutkimuksen etiikka*. Toim. Satu Lidman, Anu Koskivirta & Jari Eilola. Gaudeamus, Helsinki 2017.
- Kuula, Arja: *Tutkimusetiikka – aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys*. Toinen painos. Vastapaino, Jyväskylä 2011.
- Kuula, Arja: Yksityisyyden suoja tutkimuksessa. Teoksessa *Etiikkaa ihmistieteille*. Toim. Jaana Hallamaa, Veikko Launis, Salla Lötjönen ja Irma Sorvali. Hakapaino Oy, Helsinki 2006.
- Nuorteva, Jussi: *Suomen vankeinhoidon historiaa. Osa 2. Suomen vankeinhoidon matrikkeli 1881-1988*. Jussi Nuorteva ja oikeusministeriön vankeinhoito-osasto. Helsinki 1989.

Lahtinen, Anu, Leskelä-Kärki, Maarit, Vainio-Korhonen, Kirsi & Vehkalahti, Kaisa: *Kirjeet ja historiantutkimus*. SKS, Helsinki 2011.

Lahtinen, Rauno & Salminen, Anu: *Kakola – vankilan tarina*. Kustannusosakeyhtiö Sammakko, Turku 2014.

Laitinen, Jouko: Vankeinhoidon voimavarojen kehitys 1860-luvulta nykypäivään. Teoksessa *Suomen vankeinhoidon historiaa – osa 1 Katsauksia vankeinhoidon kehitykseen*. Toim. Elina Suominen. Valtion painatuskeskus/Arvi A. Karisto Oy, Helsinki 1981.

Markkanen, Jere: *Arkistot lastemme parhaaksi? – Kotkan kaupungin lastensuojeluarkistojen muodostuminen 1920–1939*. Pro gradu -tutkielma, Suomen historia. Turun yliopisto, 2020. Sähköinen julkaisu: <https://www.utupub.fi/handle/10024/149436> [haettu 30.3.2024].

Meinander, Henrik: Kansallisen katseen lumo. Teoksessa *Historian käyttö ja väärinkäyttö*. Toim. Antti Blåfield. Kustanneosakeyhtiö Siltala, Helsinki 2016.

Nylund, Johanna: *Päiväkirja- ja kirjeaineistojen primäärikäytön jälkeinen elinkaari ja eettiset haasteet*. Pro gradu -tutkielma, Kansatiede. Turun yliopisto, 2018. Sähköinen julkaisu: <https://www.utupub.fi/handle/10024/146336> [haettu 30.3.2024].

Orrman, Eljas: Asiakirjojen seulonnasta ja julkisuudesta tutkimuksen edellytyksiä säätelevinä tekijöinä. Teoksessa *De Archivis. Arkistoista – om arkiv – on archives*. Toim. Pekka Henttonen. Tampereen yliopisto, 2019. Sähköinen julkaisu: <https://trepo.tuni.fi/handle/10024/105701> [haettu 30.3.2024].

Parhi, Katariina: *Sopeutumattomat. Psykopatian historia Suomessa*. Siltala, Helsinki 2019.

Pietikäinen, Petteri: *Kipeät siehut. Hulluuden historia Suomessa*. Gaudeamus, Helsinki 2020.

Ranta, Mauri: *Vankimielisairaalan historiikki*. Vankeinhoidon historiaprojektin julkaisu 2, Helsinki 1979.

Takatalo, Suvi: *Kirjeitä murheiden luostarista – Mielen sairaudet ja potilaana olo Vankimielisairaalaan vuosina 1925–1939 hoidettavaksi otettujen miesten kirjeissä*. Pro gradu -tutkielma, Kulttuurihistoria. Turun yliopisto, 2021. Sähköinen julkaisu: <https://www.utupub.fi/handle/10024/152048> [haettu 30.3.2024].

Torninoja-Latola, Jaana: Sisarelta sisarille. Elvi Sinervon jatkosodan aikaiset kirjeet vankilasta Sylvi-Kyllikki Kilvelle ja Aira Sinervolle. Teoksessa *Kirjeet ja historiantutkimus*. Toim. Maarit Leskelä-Kärki, Anu Lahtinen & Kirsi Vainio-Korhonen. SKS, Helsinki 2011.

Vainio-Korhonen, Kirsi: Vastuullinen historia. Teoksessa *Historiantutkimuksen etiikka*. Toim. Satu Lidman, Anu Koskivirta & Jari Eilola. Gaudeamus, Helsinki 2017.

Vankeinhoitohallituksen kertomus vuodelta 2011. Vankeinhoito XII:30. Toim. Suomen virallinen tilasto. Keisarillisen senaatin kirjapaino, Helsinki 1913.

Vehkalahti, Kaisa: Se virallinen tarina? – Lastensuojeluarkistojen hiljaisuuksia. Teoksessa *Salattu, hävetty, vaiettu. Miten tutkia piilossa olevia ilmiöitä*. Toim. Antti Häkkinen & Mikko Salasuo. Vastapaino, Tampere 2015.

Vierula, Tarja: *Lastensuojelun asiakirjat vanhempien näkökulmasta*. Akateeminen väitöskirja, sosiaalityö. Tampereen yliopisto, Tampere 2017.

Wilenius, Anne: *Seilin arkistohistoriaa. Arkistoteoreettinen tapaustutkimus*. Lisensiaatintutkimus, poliittisen historian laitos. Turun yliopisto, Turku 2001.

Verkkolähteet

Arkistojen portti: Provenienssiperiaate.
<https://portti.kansallisarkisto.fi/fi/arkistoalan-sanasto/provenienssiperiaate> [haettu 30.4.2024].

Arkistokaavat ja arkistoluettelot. Kansallisarkisto.
<https://kansallisarkisto.fi/arkistokaavat-ja-luettelot> [haettu 29.3.2024].

ICA Code of Ethics.

<https://www.ica.org/governance-operationnal/reference-documents/> [haettu 30.3.]

Laki sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastietojen käsittelystä. Annettu 14.4.2023. Finlex-verkkojulkaisu.

<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2023/20230703> [haettu 30.4.2024].

Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta. Annettu 21.5.1999. Finlex-verkkojulkaisu.

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990621> [haettu 29.3.2024].

Rikoslaki 19.12.1889/39. Finlex-verkkojulkaisu.

<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1889/18890039001> [haettu 29.3.2024].

Vainio-Korhonen, Kirsi: Historiantutkimus, vastuullisuus ja tietosuoja. *Vastuullinen tiede* sivusto 17.4.2018.

<https://vastuullinentiede.fi/fi/tutkimustyo/vastuullinen-historiantutkimus-ja-tietosuoja> [haettu 29.3.2024].

Vankeinhoitoaineistot. Arkistojen portti.

<https://portti.kansallisarkisto.fi/fi/aineisto-oppaat/vankeinhoitoaineistot> [haettu 29.3.2024].